

**Zelfevaluatie Rathenau Instituut
2000 - 2005**

Juni 2006

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. De evaluatie uit 1999	5
2. De ontwikkelingen vanaf 2000	8
3. De toekomst: Rathenau Instituut voor Science System & Technology Assessment	13
4. Conclusies	17
Bijlagen	18
Bijlage 1.	Overzicht van projecten van het Rathenau Instituut (2000-2005)
Bijlage 2.	Publicaties van het Rathenau Instituut (2000 - 2005)
Bijlage 3.	Bijeenkomsten georganiseerd door het Rathenau Instituut (2000 - 2005)
Bijlage 4.	Overzicht van activiteiten per thema in de periode 2000 – 2005
Bijlage 5.	Overzicht van organisaties waarmee het Rathenau Instituut heeft samengewerkt (2000-2005)
Bijlage 6.	Overzicht van activiteiten van de Tweede Kamer waarin het Rathenau Instituut een rol heeft gehad (2000-2005)
Bijlage 7.	Overzicht van de aandacht voor het Rathenau Instituut in de <i>gedrukte</i> media (2002-2005)
Bijlage 8.	Criteria totstandkoming werkprogramma en werkwijze uit Werkprogramma 2005-2006, p. 13-17

Zelfevaluatie Rathenau Instituut 2000 - 2005

Inleiding

In juni van dit jaar bestaat het Rathenau Instituut twintig jaar. Het begon allemaal met de NOTA (Nederlandse Organisatie voor Technologisch Aspectenonderzoek). Deze voorloper van het Rathenau Instituut signaleerde de noodzaak om de besluitvorming rondom wetenschap en technologie te verbreden zowel naar inhoudelijke criteria die meegewogen moeten worden, als naar de groepen en instanties die erbij worden betrokken.

Het verbreden en verrijken van het publieke debat en de politieke oordeelsvorming door ook andere actoren dan wetenschap en technologie een stem te geven, en door onbedoelde en onverwachte effecten en normatieve vragen te agenderen: dat is de missie van het Rathenau Instituut.

Deze missie heeft de afgelopen twintig jaar niets aan actualiteit verloren. Wetenschap en technologie zijn steeds belangrijker geworden voor maatschappelijke vooruitgang en economische ontwikkeling; vandaar de veel gebruikte term 'kennissamenleving'. Het belang om steeds meer partijen te betrekken bij de discussie over wetenschap en technologie is toegenomen. En er valt dan ook een toename van activiteiten op het gebied van Technology Assessment (zie kader in dit hoofdstuk voor definitie) te signaleren, zowel nationaal als internationaal. Hetzelfde proces is ook zichtbaar op universiteiten, die steeds meer de maatschappelijke en economische betekenis van hun onderzoek moeten duiden.

Het onderzoek bij het Rathenau Instituut verschilt van het universitaire onderzoek, omdat het laatste meestal is gedreven door nieuwsgierigheid en gericht op wetenschappelijke kennisvermeerdering als zodanig. Onderzoek bij het Instituut is daarentegen vraaggestuurd, waarbij de bruikbaarheid in beleid, debat en politiek centraal staat. Dit refereert aan het onderscheid tussen het zogenaamde 'mode-1' en 'mode-2' onderzoek.

Het instituut verschilt bovendien van de traditionele en nieuwe debatcentra doordat het zich specifiek richt op de ontwikkeling en effecten van wetenschap en technologie en op dit terrein een grote mate van inhoudelijke deskundigheid in huis heeft.

In twintig jaar tijd heeft het Rathenau Instituut zich ontwikkeld tot een gespecialiseerde instelling die onderzoek verricht naar de ontwikkeling en effecten van wetenschap en technologie voor maatschappelijk debat, politieke oordeelsvorming en beleidsondersteuning. Dit gebeurt door onderzoek te doen en door actief het maatschappelijke, het beleids- en het politieke debat hierover te stimuleren, te informeren, en erin te participeren. Het Instituut streeft hierbij naar samenwerking met relevante maatschappelijke organisaties. *Daarmee levert het Instituut een essentiële bijdrage aan de democratisering van wetenschap en technologie en bijbehorend beleid.*

Omschrijvingen begrippen

Technology Assessment

De taak van Technology Assessment (TA) is het versterken van het publieke debat en de politieke oordeelsvorming over maatschappelijke en ethische vraagstukken van de moderne wetenschap en technologie. TA onderzoekt de maatschappelijke impact van bestaande complexe socio-technische systemen en van nieuwe wetenschappen en technologieën. Het onderzoekt de manier waarop de integratie van wetenschap en technologie in de samenleving vorm krijgt.

Science System Assessment (SciSA) onderzoekt hoe het wetenschapssysteem, inclusief het wetenschapsbeleid, functioneert en hoe het reageert op intern wetenschappelijke ontwikkelingen, en op externe maatschappelijke ontwikkelingen.

Tijdens zijn bestaan is het Rathenau Instituut meerdere malen geëvalueerd. Het Instituut heeft daar telkens op gereageerd en zich mede op basis van de aanbevelingen uit deze evaluaties verder ontwikkeld. Was het Instituut in de eerste jaren sterk gericht op het verrichten en uitbesteden van onderzoek naar de maatschappelijke effecten van wetenschap en technologie, in de loop der tijd is de nadruk steeds meer komen te liggen op het agenderen van nieuwe issues, het bij elkaar brengen van relevante partijen en op het initiëren en organiseren van het maatschappelijke debat. Het onderliggende onderzoek wordt steeds vaker uitbesteed, of via gastonderzoekers ingehuurd en de nadruk komt steeds meer te liggen op vergroting van de zichtbaarheid en effectiviteit van het debat.

In 2004 is het Rathenau Instituut uitgebreid met een nieuwe taak, Science System Assessment (SciSA). Het expliciete doel hiervan is onderzoek doen naar en kennis integreren over de manier waarop het wetenschapssysteem functioneert om daarmee de kennisbasis voor het wetenschapsbeleid te vergroten. De synergie tussen Technology Assessment (effecten van wetenschap en technologie) en Science System Assessment (de dynamiek ervan) zal tot nieuwe inzichten leiden.

In deze *zelfevaluatie* komen achtereenvolgens aan de orde:

1. De evaluatie uit 1999: de aanbevelingen van de evaluatiecommissie en het standpunt van het kabinet erover.
2. Ontwikkelingen vanaf 2000
3. De toekomst van het Instituut: Rathenau Instituut voor Science System & Technology Assessment
4. Conclusies

In de bijlagen zijn de resultaten van 2000 tot 2005 toegelicht.

Hoofdstuk 1. De evaluatie uit 1999

Zoals het instellingsbesluit¹ voorschrijft heeft in 1999 een externe evaluatiecommissie de effectiviteit en de doelmatigheid van het Rathenau Instituut geëvalueerd. Naar aanleiding hiervan heeft die commissie in november van dat jaar vervolgens conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).² De aanbevelingen betreffen de toekomstige opzet en werkwijze van het Instituut en gaan in op de taken, de interne organisatie en werkwijze, de structuur en de relaties van het Instituut met de buitenwereld. De regering heeft vervolgens haar standpunt gegeven. Dat geheel wordt hieronder samengevat, om in het volgende hoofdstuk aan te geven wat ermee is gedaan.

1.1 Conclusies en aanbevelingen

1.1.1 Algemeen

De evaluatiecommissie concludeert dat het Rathenau Instituut bezig is de omslag te maken van een onderzoeksinstituut naar een instituut voor maatschappelijk debat en politieke oordeelsvorming, maar dat die omslag nog niet is voltooid.

In het regeringsstandpunt worden veel van de conclusies van de evaluatiecommissie onderschreven. De kwaliteit is goed, maar het Instituut is nog steeds onvoldoende bekend. Daarom moet er veel meer aandacht worden besteed aan externe profilering en het versterken van relaties en netwerken. De huidige situatie biedt daartoe alle mogelijkheden.

1.1.2 Taken

Volgens artikel 3 van de instellingsbeschikking uit 1994 is het de taak van het Instituut een bijdrage te leveren “aan het maatschappelijke debat en de politieke oordeelsvorming over vraagstukken die een gevolg zijn van of samenhangen met wetenschappelijke en/of technologische ontwikkelingen, waaronder de ethische aspecten daarvan”. De evaluatiecommissie acht deze functie nog steeds actueel en vindt dat het Instituut een belangrijke taak te vervullen heeft op het raakvlak van politiek, maatschappij en wetenschap. Dit geldt vooral bij het vormen van draagvlak voor technologische ontwikkelingen en het verhelderen van de maatschappelijke relevantie van technologisch en wetenschappelijk onderzoek.

De commissie beveelt daarom aan dat de taakomschrijving (en daarmee het instellingsbesluit) wordt verhelderd en ruim wordt geïnterpreteerd om voldoende uit de verf te laten komen dat het Instituut debatten moet (kunnen) organiseren met anderen, zoals maatschappelijke organisaties of het parlement. De commissie is van oordeel dat de termen “maatschappelijk debat” en “politieke oordeelsvorming” nadere definitie behoeven en ziet voor het Instituut vooral een rol als leverancier van onafhankelijke informatie, kenniscentrum, contraexpert en

¹ Artikel 3. Instellingsbesluit Rathenau Instituut, 19 april 1994 (OWB/FO-93070908).

² Zie: ‘Niet kiezen, maar verhelderen: een evaluatie van het functioneren van het Rathenau Instituut in de periode 1992-1998.’ November 1999.

onderzoeker. Meer dan voorheen zou het Instituut inzichtelijk moeten maken wat de interactie is tussen vraag- en aanbodgestuurde ontwikkelingen en wat de standpunten zijn van de verschillende belanghebbenden.

Het Instituut zou – zonder zelf positie te kiezen – meningsvorming en discussies moeten entameren en stimuleren. Ook zou het moeten laten zien welke ethische, maatschappelijke en gedragswetenschappelijke aspecten van invloed zijn als een nieuwe technologie zijn intrede maakt, onder meer om de besluitvorming daarover in het parlement te helpen onderbouwen.

Het *regeringsstandpunt* is dat de vigerende taakomschrijving in de instellingsbeschikking geen aanpassing behoeft. De taakomschrijving laat alle ruimte voor voeding van het maatschappelijke debat en de politieke oordeelsvorming.

Het Instituut mag hiervoor de eigen financiële middelen aanwenden en desgewenst ook extra middelen verwerven. Vergroting van effectiviteit wordt niet zozeer bereikt door verandering van taakomschrijving maar door de wijze waarop het Rathenau Instituut daaraan invulling geeft en de manier waarop het Instituut naar buiten treedt.

1.1.3 Interne organisatie en werkwijze

Om de uitvoering van de genoemde taken te verbeteren, beveelt de *evaluatiecommissie* aan de interne organisatie en werkwijze hierop aan te passen, onder meer door drie typen deskundigheid te werven: expertise om de politieke agenda op middellange termijn in te schatten, inhoudelijke expertise en expertise op het gebied van communicatie, zodat aandacht kan worden getrokken bij publiek, media, beleidsvoorbereiders en parlement. Alhoewel onderzoek belangrijk is meent de commissie dat het Rathenau Instituut te klein is voor een eigen onderzoeksfunctie. Het Instituut zou er volgens de commissie goed aan doen, meer dan voorheen, tijdelijke senior onderzoekers en adviseurs, gastmedewerkers, of externe deskundigen aan te trekken om snel in te kunnen spelen op acute politieke kwesties.

Wat betreft de werkwijze beveelt de commissie aan meer naar buiten te treden met de beschikbare kennis en inzichten, meer aandacht te besteden aan het creëren en onderhouden van netwerken, grotere helderheid te scheppen over de procedures en criteria voor samenstelling van het werkprogramma en meer projectmatig te werken, waardoor de doelen helder zijn en kan worden geëvalueerd of deze zijn bereikt.

Het *regeringsstandpunt* is dat aandacht voor communicatie en voor de genoemde expertise van belang is. Het Rathenau Instituut is al bezig een kenniszorgsysteem op te zetten waarin de werkprocessen, de ondersteunende processen en de besturingsprocessen worden beschreven. Zo kan ook naar derden de gevraagde transparantie worden gegeven. Men is het eens met de overige aanbevelingen van de commissie over gastmedewerkers en meer naar buiten te treden met kennis en verworven inzichten.

1.1.4 Structuur

De structuur van het Instituut behoeft volgens de *evaluatiecommissie* verbetering. Onder meer zouden verantwoordelijkheden van het bestuur en de taakverdeling tussen het bestuur en de organisatie duidelijker moeten worden, zouden bestuursleden vanuit de missie van het Instituut moeten worden benoemd en zou de rol van KNAW en WRR moeten worden

verhelderd. Een andere aanbeveling is het instellen van een programmaraad uit kringen van de belangrijkste afnemers van de producten van het Instituut. Deze raad kan vanuit het ‘veld’ het bestuur inhoudelijk adviseren over het werkprogramma en ervoor zorgen dat de onderwerpen daarin goed aansluiten op actuele vragen.

Het regeringsstandpunt onderschrijft de meeste aanbevelingen over de organisatiestructuur. Benadrukt wordt dat het werkprogramma in wisselwerking met potentiële opdrachtgevers en het veld wordt ontwikkeld en dat het goed aansluit op actuele vragen. De instelling van een programmaraad wordt aan het inzicht van het bestuur overgelaten.

1.1.5 Relaties van het Instituut met de buitenwereld

Volgens de evaluatiecommissie moet in de taakomschrijving duidelijker worden verwoord voor wie het Instituut werkt en moet er een bredere maatschappelijke doelgroep worden gekozen dan het parlement.

Over de relatie met het parlement merkt de commissie op dat er geen dwingend wederzijds werkverband is om onderwerpen te agenderen. Wel acht de commissie een duidelijke relatie met een adviesvrager of ontvanger van wezenlijk belang. De commissie suggereert daarom het parlement van korte en snelle berichtgeving te voorzien en voor parlementariërs informatiebijeenkomsten te organiseren met experts uit het netwerk van het Instituut.

De commissie is verder van oordeel dat de afstand tussen het Instituut en de overige KNAW instellingen nog meer kan toenemen als het stimuleren van debat en activeren van de politieke agenda meer aandacht krijgen. Dat zou, zo stelt de commissie, een heroverweging van de formele positie van het Instituut kunnen impliceren.

Het regeringsstandpunt onderschrijft de opvatting dat het Instituut duidelijk moet maken voor wie het werkt en hoe het daarbij te werk gaat. Daarbij wordt in het midden gelaten of dit in de taakomschrijving naar voren zou moeten komen.

De regering is het ook eens met de opvatting dat het Instituut voor een brede doelgroep werkt en dat het daarbij het maatschappelijke debat verder uitbouwt.

Voor de onafhankelijkheid en de statuur lijkt handhaving van de onderbrenging bij de KNAW de beste constructie.

Het Rathenau Instituut mag haar werkterrein ook verbreden naar al die werkterreinen waarvoor speciale adviesorganen zijn opgericht. Het Instituut moet in de gelegenheid zijn om deze vraagstukken vanuit het perspectief van technology assessment ter hand te nemen.

Hoofdstuk 2. Ontwikkelingen vanaf 2000

Zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven, volgt de minister van OCW grotendeels de conclusies en aanbevelingen van de evaluatiecommissie. Een aantal concrete aanbevelingen worden niet noodzakelijk geacht of worden ter beoordeling gelaten van het bestuur. De ontwikkelingen vanaf 2000 worden hier beschreven vanuit zeven invalshoeken, die aansluiten bij de vorige evaluatie. Het is goed hier te benadrukken dat dit en het vorige hoofdstuk vooral de Technology Assessmenttaak van het Rathenau Instituut betreft. De nieuwe taak Science System Assessment komt in paragraaf 2.6 aan de orde.

De zeven invalshoeken worden in de volgende paragrafen uitgewerkt:

- 2.1 Maatschappelijk debat en politieke oordeelsvorming
- 2.2 Relatie met het Nederlands en Europees Parlement
- 2.3 De relaties van het Instituut met de buitenwereld
- 2.4 De werkwijze en de resultaten
- 2.5 De Technology Assessment projecten
- 2.6 De nieuwe taak: Science System Assessment.
- 2.7 De structuur en inbedding van het RI.

2.1 Maatschappelijk debat en politieke oordeelsvorming

Het Instituut heeft in de afgelopen jaren daadwerkelijk de functie van debatcentrum vormgegeven. De nadruk is komen te liggen op het debat met deskundigen en belanghebbenden, in de media en het publieke debat, waarbij politieke oordeelsvorming nadrukkelijk de aandacht had. De activiteiten zijn daarbij onderbouwd met doorgaans extern uitgevoerd wetenschappelijk onderzoek. Het Instituut is er daardoor in geslaagd veel meer te worden dan een neutrale aangever van informatie. Het Instituut initieert en organiseert debatten en reageert alert op actuele onderwerpen. Met deze handelwijze heeft het ‘gezicht’ gekregen in de debatwereld.

Op deze manier is het Instituut tegemoetgekomen aan de aanbeveling van de evaluatiecommissie om zich niet uitsluitend op het parlement te richten, maar breder. Zo zijn de netwerken met belanghebbenden aangehaald en uitgebreid. Ook heeft het Instituut zich via debatcentra en samenwerkingsverbanden met studium generales van universiteiten op een breder, geïnteresseerd publiek georiënteerd. Daarnaast zijn de activiteiten continu gecombineerd met gerichte media-aandacht. Dat kon door zelf opinieartikelen te publiceren of aandacht te genereren voor de eigen onderzoeksresultaten (zie bijlage 5).

Internationaal staat het Rathenau Instituut bekend als een organisatie die met het debat experimenteert en waar interessante vernieuwingen tot stand worden gebracht. Inmiddels zijn verschillende nieuwe werkvormen toegepast, zoals, festivals, theater, film, hoorzittingen, fictieve rechtzaken en de combinatie van burgerpanels en publieksonderzoek.

2.2 Relatie met het Nederlandse en Europees Parlement

Het Instituut is erin geslaagd bij het Nederlandse Parlement de belangstelling voor bepaalde onderwerpen op te wekken, waardoor de agenda van de Tweede Kamer is beïnvloed. Dit was niet alleen het gevolg van de actieve rol van het Instituut in debat en media, maar ook door veel nauwere contacten met het parlement. Voorbeelden zijn de samenwerking met de Commissie Technologiebeleid van de Tweede kamer en met het Onderzoek- en Verificatiebureau (OVV), waar regelmatig medewerkers van het Instituut worden gedetacheerd. Hiermee is de samenwerking verder ontwikkeld en is de basis gelegd voor een snelle formele en informele uitwisseling over actuele onderwerpen. Bijlage 6 geeft een overzicht van de activiteiten waarbij de Tweede Kamer een rol heeft gespeeld. De samenwerking wordt over en weer als vruchtbaar ervaren.

Ook internationaal heeft het Instituut zich geprofileerd. Zo voert het opdrachten uit voor het Europees Parlement in de vorm van een *kadercontract* met het TA-panel van dit parlement, Scientific and Technological Options Assessment (STOA) zoals bijvoorbeeld een project over RFID en identity management.

2.3 De relaties van het Instituut met de buitenwereld

Behalve de samenwerking met het parlement en investeringen in netwerken, zoekt het Rathenau Instituut nadrukkelijk verbinding met andere instellingen en is daarin succesvol. Het doet dat soms in de hoedanigheid van opdrachtnemer van een departement, bijvoorbeeld om BSIK-projecten te beoordelen of als partner in internationale projecten die de Europese Commissie of het Europees Parlement financieren. Daarnaast is het Instituut steeds vaker onderzoeks- of projectpartner van een Nederlandse instelling, zoals het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) of het Landbouw Economisch Instituut (LEI). Een uitgebreid overzicht van de samenwerkingsverbanden is te vinden in bijlage 5.

2.4 De werkwijze en de resultaten

Om de taken die passen bij de aangepaste werkwijze goed uit te kunnen voeren, heeft het Instituut fors geïnvesteerd in communicatie en in deskundigheid die nodig is om effectief naar buiten te treden. De afdeling Communicatie is ingesteld als een aparte stafafdeling en de formatie is uitgebreid. De belangrijkste taak was de manier waarop het Instituut zijn externe betrekkingen onderhield te professionaliseren. In de eerste jaren lag de nadruk op het intensiveren van de mediarelaties en het professionaliseren van de wijze waarop de debatfunctie wordt vervuld. Medewerkers hebben voor het leiden van en participeren in debatten trainingen gevolgd. Door al deze inspanningen is de zichtbaarheid van het Instituut toegenomen zowel in de media als bij stakeholders en dat werpt zijn vruchten af. Een duidelijk voorbeeld is dat directeur en medewerkers steeds meer worden gevraagd deel te nemen aan activiteiten van andere organisaties, zoals departementen in de rol van adviseur of debatleider.

In de evaluatie van 1999 is ook het belang onderstreept om helder te zijn over de wijze waarop het werkprogramma tot stand komt. De vraag was hoe het Instituut het netwerk hierbij betrekt en welke selectiecriteria voor TA-onderwerpen worden gehanteerd. Volgens de

gehanteerde drie criteria moeten onderwerpen voor het werkprogramma (1) een technologische en/of wetenschappelijke component bevatten, een (2) politieke, maatschappelijke en/of morele relevantie hebben, en (3) maatschappelijk of politiek debat stimuleren. Een uitgebreidere beschrijving van de criteria en werkwijze staat in bijlage 8.

Om adequaat in te kunnen spelen op de gekozen werkwijze en het takenpakket is de organisatiestructuur aangepast. Vanaf 2003 is het Instituut begonnen een nieuwe, efficiëntere structuur te formuleren. Deze reorganisatie kreeg halverwege 2004 zijn beslag en werd in januari 2006 met een evaluatie afgerond. De programmastructuur is verlaten, waarvoor een projectenstructuur in de plaats is gekomen.

Voor de projecten is het noodzakelijk onderzoek te verrichten. Het Instituut heeft daarom jaarlijks enkele gastmedewerkers van diverse onderzoeksinstituten en adviesbureaus ingeschakeld. Enkele voorbeelden zijn Kees-Jaap Hin (CLM), Ineke Malsch (Malsch Techno Evaluation), Hans Dagevos (LEI), Peter van Rooy (Accanto) en Rolf de Vos (Ecofys). Het Instituut heeft goede werkrelaties met de betrokken instellingen gecreëerd, ook op bestuurlijk niveau. De resultaten van het onderzoek worden gebruikt om debatten te voeren en te stimuleren.

Een van de lessen uit de afgelopen periode is dat onderzoek uitbesteden of onderzoekers tijdelijk inhuren niet optimaal is. Om de rol in het maatschappelijke debat effectief te kunnen vervullen en om de essentiële profilering in de media van de medewerkers als inhoudelijk deskundigen te versterken, is in *eigen huis verricht* TA-onderzoek noodzakelijk. Daarnaast is ook gebleken dat voor het adequaat kunnen reageren en inspelen op actuele situaties het in huis hebben van een zekere 'kennisvoorraad' opgebouwd binnen en voortkomend uit de eigen medewerkers onontbeerlijk is. Daarom streeft het Instituut ernaar om – zonder de debatfunctie aan te tasten – substantieel meer intern onderzoekspotentieel voor TA te creëren. Gedacht wordt aan senioronderzoekers met ervaring met publiek debat en beleid- en adviescontexten. Met de komst van de nieuwe Science System Assessment-onderzoeksafdeling (zie 2.6) vindt er hoe dan ook een forse uitbreiding van het onderzoekspersoneel plaats.

2.5 De Technology Assessment projecten

Tijdens de evaluatieperiode zijn meer dan 50 projecten uitgevoerd. Een totaaloverzicht is te vinden in bijlage 1. In de staafdiagrammen van bijlage 4 is de dynamiek op de thema's te zien: hoeveel aandacht was er, wanneer en voor welke onderwerpen? Zo was er aanvankelijk veel aandacht voor ICT die na een kortere 'stille' periode in het werkprogramma over 2005-2006 onlangs weer is toegenomen. Ook is te zien dat een onderwerp als de intensieve veehouderij na afloop van de gestelde periode voor het werkprogramma is afgerond. Dat wil niet zeggen dat het onderwerp daarna nooit meer wordt aangeroerd. Als de actualiteit daar aanleiding voor geeft, zoals bij de intensieve veehouderij het geval was, pakt het Instituut het thema weer op.

De output van de projecten is kwantitatief weergegeven in bijlage 2 (publicaties) en 3 (bijeenkomsten). Een uitgebreid verslag hiervan is in de jaarverslagen verschenen die samen met dit document worden toegezonden.

2.6 De nieuwe taak: Science System Assessment

In het Wetenschapsbudget 2004 kondigde de minister van OCW aan dat er behoefte is aan meer inzicht in het wetenschapsbeleid: “Belangrijke vragen blijven onbeantwoord of vragen om ad hoc-studies. Vaak is de beschikbare informatie weinig toegankelijk. Ik wil toe naar een geïntegreerd en toegankelijk totaalbeeld.” Science System Assessment zou die antwoorden geven, een taak die de minister bij het Rathenau Instituut wilde onderbrengen. Na een uitgebreide discussie en voorbereidende activiteiten is het besluit aldus genomen. Een aantal kwartiermakers begon met de voorbereiding en vormgeving van het werkprogramma (zomer 2004 tot voorjaar 2005). In het najaar van 2005 ging de afdeling SciSA van start met vier medewerkers. In samenwerking met een stuurgroep zijn zomer en najaar van 2005 gebruikt om het onderzoeksprogramma te schrijven.

Science System Assessment onderzoekt het functioneren van het wetenschapssysteem, inclusief het wetenschapsbeleid, en hoe het systeem reageert op intern wetenschappelijke ontwikkelingen en op externe maatschappelijke ontwikkelingen. In het onderzoeksprogramma worden drie aandachtsvelden onderscheiden. Op het macroniveau wordt *de organisatie van het wetenschapssysteem* bestudeerd: de institutionele arrangementen, zoals financiering, programmering en evaluatie. Op het mesoniveau wordt *de dynamiek van bestaande en opkomende wetenschapsvelden* geanalyseerd. Tenslotte wordt op het microniveau het *functioneren van onderzoeksgroepen* bestudeerd, de bouwstenen van het wetenschapssysteem.

De samenwerking tussen Science System Assessment en Technology Assessment is er in ieder geval op het niveau van de *foresight* studies die voor beide activiteiten van het Rathenau Instituut van belang zijn. Maar er zijn vanzelfsprekend wezenlijke verschillen. In Technology Assessment staan debat en politieke meningsvorming centraal. Bij Science System Assessment gaat het vooral om *onderzoek* dat meetbare en verifieerbare feiten levert voor het formuleren van beleid (evidence based policy).

Binnen de verslagperiode was het Rathenau Instituut vooral een Technology Assessment-instituut. Wat Science System Assessment betreft gaat het vooral om de voorbereidende activiteiten. De komst van Science System Assessment zal echter wel een grote invloed op hebben op het toekomstig functioneren van het Instituut – dat komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

2.7 De structuur en inbedding van het Rathenau Instituut

De bevoegdheden en taken van het bestuur zijn in de instellingsbeschikking beschreven en hebben in de praktijk nadere invulling gekregen. De verantwoordelijkheden van en de taakverdeling tussen bureau en bestuur zijn in de afgelopen periode verduidelijkt. Het bestuur treedt niet in de rol van medemanager en geeft de directie daarmee voldoende ruimte.

Het bestuur is verantwoordelijk voor de strategische en inhoudelijke aspecten van het Instituut en voor de missie en strategie van de organisatie. Het legt accenten op het vaststellen van werkprogramma's, de financiële kaders en de controle hierop. Ook is het nauw betrokken bij de benoeming van functionarissen op strategische functies. Voorts levert het bestuur een inhoudelijke bijdrage aan de totstandkoming van projectvoorstellen, waarbij ook afspraken worden gemaakt over de financiën.

Het bestuur heeft daarmee de rol van de eerder beschreven programmaraad. Omdat Science System Assessment een nieuwe taak is, lijkt het zinvol om in ieder geval voor de komende jaren een bestuursadviescommissie in te stellen die het bestuur en de directeur en het hoofd van de afdeling adviseert over de ontwikkeling van het onderzoeksprogramma.

Bestuursleden worden benoemd vanwege hun inhoudelijke kennis die aansluit bij de missie van het Instituut en uit strategische overwegingen. Ondanks deze nieuwe taakstelling lijkt uitbreiding van het bestuur niet nodig. Bij de laatste benoemingen is al rekening gehouden met de komst van SciSA.

Het bestuur heeft verder de taak het contact met de KNAW te onderhouden in verband met afstemming over de beheerstaak. Het is van belang om de gegroeide taakverdeling tussen bestuur en directie van het Rathenau Instituut en tussen het bestuur en de KNAW nader vast te leggen, bijvoorbeeld in het instellingsbesluit. De komst van de Science System Assessment taak vereist toch al een aanpassing hiervan, zeker waar het gaat om doelstelling en taken.

In verband hiermee is het nog van belang te vermelden dat de KNAW ook een onderdeel is van het wetenschapssysteem, en dat de activiteiten en de rol van de KNAW als zodanig ook object van onderzoek van Science System Assessment kunnen zijn. Daarnaast zal door de komst van Science System Assessment ook een functionele samenwerking ontwikkelen tussen het Instituut en de KNAW. Het een en ander vereist een goede regeling van de onafhankelijkheid van het Rathenau Instituut.

Hoofdstuk 3. De toekomst: Rathenau Instituut voor Science System & Technology Assessment

De activiteiten gedurende de afgelopen periode en de uitbreiding van het Rathenau Instituut met Science System Assessment maken het nodig de missie van het Instituut opnieuw te formuleren. Het Instituut heeft inmiddels twee taken, die in onderlinge samenhang en elkaar versterkend worden uitgevoerd:

De taak op het gebied van Technology Assessment is het versterken van het publieke debat en de politieke oordeelsvorming over de maatschappelijke en ethische aspecten van moderne wetenschap en technologie. Consolidatie en verdere verbetering van de TA-activiteit blijft een belangrijk aandachtspunt. Deze taak wordt uitgebreid met eigen TA-onderzoek, wat de inhoudelijke expertise van de medewerkers zal vergroten.

De Science System Assessment-taken betreffen onderzoek naar het functioneren van het wetenschapssysteem. Deze taken worden in de komende jaren opgebouwd zodat de afdeling zich bewijst als een gewaardeerde en noodzakelijke factor om het wetenschapssysteem en het wetenschapsbeleid te verbeteren.

Voor deze evaluatie worden de contouren weergegeven van een nieuwe koers en missie voor het hele Instituut. Hiervoor is het nodig antwoorden te vinden op de vragen: wat doen we?, waartoe doen we het?, hoe doen we het?, voor wie doen we het? En wanneer is het succesvol?

Wat?

Het Rathenau Instituut verricht onderzoek naar de ontwikkeling van en maatschappelijke, ethische, juridische, politieke, culturele effecten van moderne wetenschap en technologie, en stimuleert het maatschappelijke debat hierover.

Waarvoor?

Wetenschap en technologie zijn de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden voor de samenleving. Het wetenschapssysteem is in toenemende mate essentieel voor economische, maatschappelijke en culturele ontwikkeling. De resultaten van de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen hebben bovendien steeds meer invloed op mens en samenleving. Dit alles maakt het doel van Science System & Technology Assessment belangrijker: maatschappelijke actoren zoals burgers, parlement, departementen en maatschappelijke organisaties over de kennissamenleving te informeren. Het gevolg van de kennisoverdracht is dat keuzeruimtes groter en beter zichtbaar zijn, meer opties bespreekbaar worden, en politieke en beleidskeuzes beter gefundeerd gemaakt kunnen worden.

Hoe?

De hoe-vraag wordt vanuit drie invalshoeken behandeld: onderzoek, debat en samenwerking.

- Onderzoek

Het Rathenau Instituut onderzoekt en analyseert:

- het functioneren van het wetenschapssysteem en van het wetenschapsbeleid
- de ontwikkeling van wetenschappen en technologieën in hun maatschappelijke context
- het functioneren van het innovatiesysteem en het innovatiebeleid van verschillende actoren
- de mogelijke effecten van toekomstige technologieën, en de zogeheten eerste en tweede orde-effecten van bestaande technologieën.

De essentie is dat onderzoek naar de ontwikkeling en effecten van wetenschap en technologie op mens en samenleving niet plaatsvindt vanuit de spreekwoordelijke ivoren toren.

Integendeel, onderzoek en analyses komen voort uit de interactie met de samenleving, de politiek en het beleid.

Door goed en vernieuwend onderzoek en door integratie van bestaande kennis, draagt het Rathenau Instituut eraan bij dat de samenleving, de politiek en het beleid wordt geïnformeerd over de eerder geformuleerde doelstellingen. De onderzoeksagenda van het Instituut sluit aan bij en geeft mede richting aan de beleidsagenda en het publieke debat. Het gaat erom urgente issues te verhelderen en inzichtelijk te maken en om pro-actief nieuwe thema's te agenderen en nieuwe problemen te verkennen.

Het Instituut verschilt daarbij van het *universitaire wetenschap- en technologieonderzoek* doordat het nadrukkelijk is georiënteerd op het gebruik van de voortgebrachte kennis. Het Instituut hecht eraan goede relaties met andere onderzoekers te onderhouden en met hen samen te werken.

- Debat

Even belangrijk als onderzoek verrichten is debatten initiëren en organiseren over de thema's die in het uitgevoerde onderzoek centraal staan. Daarom is het, afgezien van onderzoek doen, de taak van het Rathenau Instituut om:

- het *publieke debat* te initiëren en te stimuleren;
- *belanghebbenden* te informeren en met elkaar in debat te brengen,;
- *politiek en beleid* te informeren en ondersteunen;
- gevraagd en ongevraagd *advies* uit te brengen, in eerste instantie aan het parlement, maar ook aan departementen.

In de afgelopen periode heeft het Rathenau Instituut een veelheid van methoden en strategieën ontwikkeld om het publieke debat te stimuleren en heeft ook hiermee een internationale reputatie opgebouwd. Tegelijkertijd heeft het Instituut meerdere lessen geleerd.

Ten eerste is er een variëteit aan vormen waarmee het maatschappelijke debat kan worden gestimuleerd. Daardoor is de aandacht niet exclusief gericht op het parlement of op belanghebbenden, maar – in lijn met de evaluatie uit 1999 – veel breder. Het doel van het Rathenau Instituut is om de maatschappelijke en politieke discussie in brede zin te stimuleren.

Daarvoor is het gewenst dat het Instituut en zijn medewerkers zichtbaarder zijn in de media, zoals dagbladen, televisie, radio. Hetzelfde geldt voor deelname aan relevante gremia zoals commissies en adviesraden. Zoals eerder in deze zelfevaluatie is gesteld, zijn de netwerken verstevigd en uitgebreid en is de aandacht via debatcentra en samenwerkingsverbanden meer gericht op een breder, geïnteresseerd publiek. Daarbij zijn de activiteiten continu gecombineerd met gerichte media-aandacht. Dat was mogelijk door zelf opinieartikelen te publiceren of aandacht te genereren voor de eigen publicaties

De tweede les is dat het ook voor de debatfunctie nodig is dat de medewerkers van het Instituut zelf onderzoek moeten verrichten naar vraagstukken van wetenschap, technologie en samenleving, om zo die inhoudelijke experts te worden die in het publieke debat een belangrijke rol kunnen spelen. Ten derde is de afgelopen jaren de actieve deelname van medewerkers als debatleider of debatdeelnemer gestimuleerd om zo het Rathenau Instituut sterker te profileren en een gezicht te geven. De ervaring heeft geleerd dat ook hier het zelf doen van onderzoek een absolute pre is in de perceptie van het publiek en de media.

Het Rathenau Instituut verschilt hiermee van traditionele (en nieuwe) debatcentra door in grote mate over inhoudelijke deskundigheid te beschikken op het gebied van Science System en Technology Assessment.

– Samenwerking

Science System Assessment en Technology Assessment vullen elkaar aan. Voor SciSA is het van belang inzicht te hebben in de maatschappelijke effecten van wetenschap en technologie. Omgekeerd is het voor TA van belang om inzicht te hebben in de ontwikkeling van nieuwe wetenschapsgebieden en technologieën. Waar Technology Assessment laat zien hoe complexe technologische systemen stagneren en om een transitie vragen, onderzoekt Science System Assessment de gevoeligheid van het wetenschapssysteem hiervoor.

Onder andere in *foresightstudies* is een grote synergie tussen Science System Assessment en Technology Assessment mogelijk. Het lopende project over nanotechnologie brengt dit nu al in praktijk.

Om de twee hoofdtaken goed te kunnen vervullen beschikt het Rathenau Instituut over:

- grote deskundigheid op het brede gebied van Science System & Technology Assessment;
- onderzoek dat voldoet aan geldende wetenschappelijke maatstaven;
- een inhoudelijk onafhankelijke positie³;
- een doordachte, gevarieerde en effectieve communicatiestrategie om de interactie met de omgeving aan te gaan.
- een goed functionerend netwerk van relaties met de onderzoekswereld, de politiek en de samenleving;

³ Een inhoudelijk onafhankelijke positie is iets anders dan een neutrale positie. Analyses leiden tot bevindingen die, als het goed is, voor relevante stakeholders het speelveld bepalen: wat zijn de opties en hun implicaties? Wat zijn doodlopende wegen?

Voor wie?

De opgedane kennis en analyses zijn bedoeld voor verschillende doelgroepen in de samenleving, zoals het parlement, ministeries en andere overheden, organisaties in het wetenschapssysteem, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven, belangenorganisaties en het geïnteresseerde publiek. Ook collega-onderzoekers in binnen- en buitenland vallen onder de doelgroep.

Er is daarmee sprake van een grote variatie in doelgroepen, en dat vereist ook variatie in en toespitsen van de gebruikte interactievormen: de communicatiefunctie van het Rathenau Instituut. Die varieert van publieksdiscussies en publicaties in massamedia, via beleidsnotities en het bijdragen aan en leiden van expertmeetings tot het deelnemen aan beleidsvoorbereidende innovatietrajecten.

Wanneer succesvol?

Het werk van het Rathenau Instituut is geslaagd als het bij de doelgroepen leidt tot verdieping van kennis en inzicht, vergroting van het maatschappelijke bewustzijn, verruiming van de beleidsopties en versterking van het publieke debat en de politieke oordeelsvorming.

Hoofdstuk 4. Conclusies

- Het Rathenau Instituut wil zich positioneren als hét onderzoek- en debatcentrum op het gebied van *Science System & Technology Assessment*. Dit zal de effectiviteit van het Instituut in de publieke ruimte vergroten. Dankzij de professionalisering van de communicatie van het instituut en het aanscherpen van de werkvormen is er een goede interne basis gelegd om deze ambitie te verwezenlijken.
- Het Rathenau Instituut heeft de afgelopen jaren haar werk niet uitsluitend op het parlement gericht, maar op een veel bredere kring van belanghebbenden, ook internationaal. Door deze inspanning beschikt het Instituut over een uitgebreid en goed onderhouden netwerk dat de komende jaren door de uitgebreide taakstelling zal worden vergroot. Waar SciSA streeft naar samenwerking met doelgroepen in het wetenschapsbeleid, is voor TA samenwerking met de Tweede Kamer, het OVB in het bijzonder, en het Europees Parlement van belang. Continuïteit en intensivering zijn daarbij de sleutelbegrippen.
- De evaluatie van 1999 suggereerde een vermindering van de onderzoekstaak van het Rathenau Instituut en een versterking van de debatfunctie. Een beschouwing van de debatfunctie laat zien dat eigen onderzoek juist een van de voorwaarden is geworden om de rol in de publieke ruimte te verbeteren. In de eerste plaats is eigen onderzoek nodig om direct te kunnen inspelen op actuele ontwikkelingen en in de tweede plaats is het nodig om de medewerkers van het Instituut als deskundige commentatoren te positioneren in de media. Ook al is door de toevoeging van Science System Assessment-taak het onderzoekspotentieel uitgebreid, ook voor de toekomst is een uitbreiding van het interne TA-onderzoekspotentieel vereist, zonder dat dit ten koste gaat van de debatfunctie. Bovendien maakt intern TA-onderzoek synergie tussen beide taken van het Instituut mogelijk, zeker in de vorm van *foresightstudies*.
- De voorafgaande punten hebben implicaties voor de personele opbouw van de TA-afdeling en voor de wisselwerking met het universitaire TA-onderzoek.
- In de huidige situatie is het Rathenau Instituut beheersmatig ondergebracht bij de KNAW. Aangezien de KNAW onderdeel is van het wetenschapssysteem zouden de activiteiten en de rol van de KNAW als zodanig object van onderzoek van Science System Assessment kunnen zijn. Daarom is een goede regeling van de inhoudelijke en financiële onafhankelijkheid essentieel. Zeker omdat het door de uitvoering van de SciSA-taak ook aannemelijk is dat er een functionele samenwerking tussen het Instituut en de KNAW wordt ontwikkeld.
- In het licht van de uitbreiding met SciSA moet het instellingsbesluit worden aangepast, zowel wat de instituutstaken betreft als de rol van het bestuur.

Bijlage 1. Overzicht van projecten van het Rathenau Instituut (2000-2005)

Jaar	PROJECTEN
2000	<p>ICT - Lopend: ICT en arbeid, Electronic commerce, toegang en pluriformiteit, overheidsinformatie</p> <p>Biomedisch - Afgerond: informatietechnologie en gezondheidszorg, voorspellende geneeskunde - Lopend: vervangingsgeneeskunde, voortplantingsgeneeskunde, ingrijpen in gedrag, gezondheidseffectrapportage</p> <p>Technologische systemen - Afgerond: duurzaam waterbeheer - Lopend: veehouderij</p> <p>Internationaal - Afgerond: EUROPTA-project</p> <p>Methoden --</p> <p>Overig Ruimtelijke ordening</p>
2001	<p>ICT - Afgerond: ICT en arbeid, Electronic commerce, overheidsinformatie - Lopend: Toegang en pluriformiteit, digitale identificatie, kwetsbaarheid van de informatiesamenleving, privacy</p> <p>Biomedisch - Afgerond: gezondheidseffectrapportage - Lopend: vervangingsgeneeskunde, voortplantingsgeneeskunde, ingrijpen in gedrag Technologiefestival Nacht van de voortplanting</p> <p>Technologische systemen - Lopend: veehouderij/gebruik van dieren, duurzaam waterbeheer</p> <p>Internationaal Internationaal symposium Debating Privacy and ICT</p> <p>Methoden Maatschappelijk debat in debat, ENSIPP</p> <p>Overig Programma Voeding en voedingsketens: voedingsgenomics, ondersteuning Tijdelijke Commissie Biotechnologie</p>
2002	<p>ICT Toegang en pluriformiteit, digitale identificatie, kwetsbaarheid van de informatiesamenleving, Conferentie Debating ICT en privacy</p> <p>Biomedisch - Lopend: vervangingsgeneeskunde, voortplantingsgeneeskunde, ingrijpen in gedrag, alledaagse medische praktijken</p> <p>Technologische systemen - Lopend: veehouderij, gebruik van dieren (ethische toetsing biotechnologie bij dieren, GWWD, Burgeroordelen), duurzaam waterbeheer</p> <p>Internationaal Internationaal symposium Debating ICT and privacy, TAMI</p>

	<p>Methoden ENSIPP, TA Zomerschool</p> <p>Overig Naar een maatschappelijke agenda van voedingsgenomics, gezond eten</p>
2003	<p>ICT Digitale identificatie, kwetsbaarheid van de informatiesamenleving</p> <p>Biomedisch Vervangingsgeneeskunde (orgaandonatie), voortplantingsgeneeskunde, ingrijpen in gedrag (Een ander ik), topsport (genetische doping), anti-veroudering Technologiefestival Homo Sapiens 2.0 (Maakbaarheid van de mens)</p> <p>Technologische systemen - Lopend: veehouderij, omgaan met dieren, duurzaam waterbeheer, Kernenergie: opnieuw discussie?</p> <p>Internationaal TAMI, INES, European Citizens 'Deliberation on Brain Science - Meeting of Minds, CREST, voorbereiding Images of Science</p> <p>Methoden Departementen en ethiek, werkprogramma 2003-2004</p> <p>Overig Naar een maatschappelijke agenda van voedingsgenomics, gezond eten, Integraal ethisch toetsingskader biotechnologie, nanotechnologie</p>
2004	<p>ICT Kwetsbaarheid van de informatiesamenleving, Workshop Ambient Intelligence: In the service of man? Societal aspects in the field of health and surveillance</p> <p>Biomedisch Vervangingsgeneeskunde, ingrijpen in gedrag, topsport, alledaagse medische praktijken</p> <p>Technologische systemen Gebruik van dieren, Kernenergie op herhaling?, kennis en ruimtelijke ordening</p> <p>Internationaal Meeting of Minds: Workshop Connecting Brains and Society, INES, Images of Science</p> <p>Methoden Departementen en ethiek, TA Zomerschool</p> <p>Overig Gezond eten, nanotechnologie, Science System Assessment, technologie en ontwikkeling</p>
2005	<p>ICT Ambient Intelligence en gezondheid, RFID, Screening Society, Digitale Generatie</p> <p>Biomedisch Hersenenwetenschappen, Topsport en genetica, alledaagse medische praktijken, Vaccinatie</p> <p>Technologische systemen Kernenergie, verkenning energie</p> <p>Internationaal</p>

Bijlage 2. Publicaties van het Rathenau Instituut (2000 - 2005)

Jaar	Publicaties
2000	<p data-bbox="368 304 459 338">BAP's</p> <ul data-bbox="368 344 1401 712" style="list-style-type: none">• De zorg centraal. Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Bericht aan het parlement; augustus).• Het blauwe goud verzilveren: integraal waterbeheer en het belang van omdenken. Den Haag: Rathenau Instituut. - 24 p. (Bericht aan het parlement; augustus).• Doet het productiedoel bij dieren ertoe? De nertsenhouderij als casus. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. (Bericht aan het parlement; maart).• Goede tijding, slechte tijding: gevolgen voorspellende geneeskunde in kaart gebracht. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. (Bericht aan het parlement; februari). <p data-bbox="368 757 485 790">Specials</p> <ul data-bbox="368 797 1401 940" style="list-style-type: none">• Afwegingen rond de veehouderij: op zoek naar nieuwe uitgangspunten. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. (Veehouderij-special nr. 1; februari).• Afwegingen rond de veehouderij: werk in uitvoering. Den Haag: Rathenau Instituut. - 20 p. (Veehouderij-special nr. 2; juni) <p data-bbox="368 981 475 1014">Studies</p> <ul data-bbox="368 1021 1401 1456" style="list-style-type: none">• Rooy, P. van & L. Sterrenberg. Het blauwe goud verzilveren: integraal waterbeheer en het belang van omdenken. Den Haag: Rathenau Instituut. - 100 p. (Studie; 41). ISBN 90-346-3885-5.• Jonge, F.H., de & E.A. Goewie. In het belang van het dier: over het welzijn van dieren in de veehouderij. Den Haag: Rathenau Instituut. - 130 p. (Studie; 40). ISBN 90-232-3554-1.• Swierstra, T. Kloneren in de polder: het maatschappelijk debat over kloneren in Nederland februari 1997 - oktober 1999. Den Haag: Rathenau Instituut. - 144 p. (Studie; 39). ISBN 90-346-3825-1. <p data-bbox="368 1496 624 1529">Werkdocumenten</p> <ul data-bbox="368 1536 1401 2016" style="list-style-type: none">• Adelaar, T., E. Wierstra & D. de Wit. De stand van zaken rond elektronische handel in Nederland: een verkenning van de muziekindustrie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 85 p. (Digitaal Werkdocument; 79). ISBN 90-346-3859-6.• Steyaert, J. Digitale vaardigheden: geletterdheid in de informatiesamenleving. Den Haag: Rathenau Instituut. - 84 p. (Werkdocument; 76). ISBN 90-346-3897-9.• Frouws, J., & R. van Broekhuizen. Ontwikkelingen in de Nederlandse veehouderij: een verkenning van beleid, markt, technologie en actoren. Den Haag: Rathenau Instituut. - 156 p. (Werkdocument; 75). ISBN 90-346-3818-9.• Biesboer, F. Klonen ter discussie: verslag van vijf debatbijeenkomsten. Den Haag: Rathenau Instituut. - 68 p. (Werkdocument; 74). ISBN 90-346-

	<p>3800-6.</p> <p>Overige publicaties</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pork Plaza: afwegingen rond de veehouderij. - (Video). • De toekomst van orgaanvervanging: het tekort voorbij? Een verkenning van de mogelijkheden: brochure. Den Haag: Rathenau Instituut. - 2 p. • Lange, F. de (red.). De nieuwe mens: maakbaarheid van lijf en leden. Den Haag: Rathenau Instituut. - 128 p. ISBN 90-304-1016-7. • Dierbaar leven: een theatervoorstelling over xenotransplantatie: brochure. Den Haag: Rathenau Instituut. - 2 p. • Dierbaar leven: een theatervoorstelling over xenotransplantatie: docentenhandleiding. Den Haag: Rathenau Instituut. - 30 p.
<p>2001</p>	<p>BAP's</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het blauwe goud verzilveren: een actualisering: bijdrage aan het politieke debat over waterbeleid in de 21^e eeuw. Den Haag: Rathenau Instituut. - 8 p. (Bericht aan het parlement; mei). • Waar een wil is, is een wet: de ontsluiting van overheidsinformatie in het nieuwe millenium. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. (Bericht aan het parlement; februari). <p>Specials</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het tekort voorbij? Slotverklaring Burgerpanel Orgaanvervanging. - Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Special; november) • Kabinetsstandpunt op advies Wijffels over veehouderij lauw en weinig richtinggevend. Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Special; september) • Burger betrekken bij debat over gebruik van dieren : nieuw programma Gebruik van dieren. Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Special; augustus) • Het tekort voorbij? De toekomst van orgaanvervanging. Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Special; april) • Werken in digitaal Nederland: maatschappelijk debat over de toekomst van arbeid in de informatiesamenleving. Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Special; januari) <p>Studies</p> <ul style="list-style-type: none"> • Joode, S. de. Zwanger van de kindervens: visies, feiten & vragen over voortplantingstechnologie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 193 p. (Studie; 46). ISBN 90-346-3954-1. • Pasveer, B., & S. Heesterbeek. De voortplanting verdeeld: de praktijk van de voortplantingsgeneeskunde doorgelicht vanuit het perspectief van patiënten. Den Haag: Rathenau Instituut. - 139 p. (Studie; 45). ISBN 90-346-3953-3. • Kirejczyk, M., D. van Berkel & T. Swierstra. Nieuwe voortplanting: afscheid van de ooievaar: sociaal-historische en normatief-politieke aspecten van de ontwikkeling van voortplantingstechnologie in Nederland. Den Haag: Rathenau Instituut. - 168 p. (Studie; 44). ISBN 90-346-3952-5.

- Hoog, A. van 't, P. Wouters & J. aan de Stegge. Zo goed als nieuw! De toekomst van orgaanvervanging. Den Haag: Rathenau Instituut. - 239 p. (Studie; 43). ISBN 90-5352-697-8.
- Vries, M. de. Met elektronische overheidsinformatie het nieuwe millennium in: hoe het was, hoe het is en hoe het worden moet. Den Haag: Rathenau Instituut. - 116 p. (Studie; 42). ISBN 90- 346-3913-4.

Werkdocumenten

- Paula, L.E. Biotechnologie bij dieren ethisch getoetst? Een onderzoek naar het functioneren van het besluit Biotechnologie bij dieren. Den Haag: Rathenau Instituut. - 148 p. (Werkdocument; 84). ISBN 90-8067-722-1.
- Zwart, H. Tussen euforie en onbehagen: geschiedenis en toekomst van de transplantatiegeneeskunde. Den Haag: Rathenau Instituut. - 84 p. (Werkdocument; 83). ISBN 90-8067-721-3.
- Swabe, J.M., L. Sterrenberg & N.E. van de Poll. Van zaadje tot karbonaadje: betrokkenen over de volksgezondheidsrisico's van de veehouderij. Den Haag: Rathenau Instituut. - 74 p. (Werkdocument; 82). ISBN 90-346-3955-X.
- Beers, G., A.J.M. Beulens & M.J. Bogaardt. E-commerce in de voedingsmiddelensector in Nederland: een onderzoek naar maatschappelijke aspecten. Den Haag: Rathenau Instituut. - 49 p. (Digitaal Werkdocument; 81). ISBN 90-346-3947-9.
- Edel, B. e.a. De economie van de veehouderij in Nederland: twintig gesprekken over feiten en meningen. Den Haag: Rathenau Instituut. - 77 p. (Werkdocument; 80). ISBN 90-346-3932-0.
- Velde, H.M. te, e.a. Hoe oordelen we over de veehouderij? Den Haag: Rathenau Instituut. - 192 p. (Werkdocument; 78). ISBN 90-346-3928-2.
- Bal, R., & R. Hendriks. Als verbieden geen wijsheid is: mogelijkheden van een gezondheidsrapportage. Den Haag: Rathenau Instituut. - 104 p. (Werkdocument; 77). ISBN 90-346-3915-0.

Overige publicaties

- Geneeskunde of science fiction? De toekomst van orgaantransplantatie : scholierenspecial. - Den Haag: Rathenau Instituut. - 11 p.
- Hanning, C. & W. Aarts. Het burgerpanel over oplossingen voor het organentekort: nul en-één-meting. Leiden: SWOKA. - 10 p.
- Hanning, C. & W. Aarts. Het tekort voorbij: oplossingen voor het organentekort beoordeeld door burgers. Leiden: SWOKA. - 10 p.
- Profiel Rathenau Instituut. Den Haag: Rathenau Instituut. - [z.p.].
- Profile Rathenau Institute. Den Haag: Rathenau Instituut. - [z.p.].
- Werkprogramma 2001-2002. Den Haag: Rathenau Instituut. - 25 p.
- Workprogramme 2001-2002. Den Haag: Rathenau Instituut. - 25 p.
- Harmsen, B. Evaluatie wetenschapstheater Dierbaar Leven xenotransplantatie in de klas . Den Haag: Rathenau Instituut. - 20 p.
- Sleurink, D. Gegijzeld door een veeziekte: mond- en klauwzeer in Nederland: position paper. Den Haag: Rathenau Instituut. - 9 p.
- Sleurink, D. Overheden liepen lang achter de feiten aan: gekkekoeienziekte

	(BSE) en volksgezondheid: position paper. Den Haag: Rathenau Instituut. - 6 p.
2002	<p>BAP's</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tekort aan donororganen nauwelijks oplosbaar. Den Haag: Rathenau Instituut. - 19 p. (Bericht aan het parlement; februari). <p>Specials</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wijland, G. van, Duurzaam waterbeheer in de praktijk: afsluiting project. - Den Haag : Rathenau Instituut. - 12 p. (Special; november). <p>Werkdocumenten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dagevos, H., Panorama Voedingsland: traditie en transitie in discussies over voeding; projectleiders: R. van Est & O. Crapels. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - 60 p. - (Werkdocument; 88). ISBN 90-8067-726-4. • Pieters, T., M. te Hennepe & M. de Lange, Pillen & psyche: culturele eb- en vloedbewegingen: medicamenteus ingrijpen in de psyche; projectleiders: K. van der Bruggen & S. Heesterbeek. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - 137 p. (Werkdocument; 87). ISBN 90-8067-725-6. • Rutten, P. & M. Poel, Marktontwikkelingen in de digitale infrastructuur: knelpunten bij de toegankelijkheid en de pluriformiteit van de digitale snelweg; projectcoördinatie: M. Schoenmacker & H. van Breugel. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - 132 p. (Werkdocument; 86). ISBN 90-8067-724-8. • Beekun, W.T. van; met bijdr. van C. Gijtenbeek, Het kunsthart: een reëel alternatief? Een simulatiemodel voor de wachtlijstdynamiek; projectcoördinatie: K. van der Bruggen & G. van Dijk. Den Haag : Rathenau Instituut, 2002. (Werkdocument; 85). ISBN 90-806772-3-X. • Gutwirth, S., Privacy and the information age; translated by R. Casert. - Lanham [etc.]: Rowman & Littlefield Publishers, 2002. - 152 p. ISBN 0-7425-1746-2. Vert. van: Privacyvrijheid! De vrijheid om zichzelf te zijn (1998) (Werkdocumenten; 64). <p>Overige publicaties</p> <ul style="list-style-type: none"> • Biesboer, F. & A. van de Graaf, Verslagen van de workshops van de werkconferentie genen voor je eten, eten voor je genen, 5 juni 2002. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - 26 p. • Compleet verslag expertmeeting voedingsgenomics 31 januari 2002. Rathenau Instituut, 2002. (digitaal document). • 'De kloof tussen productie en consumptie van voeding?' Verslag expertmeeting 10 april 2002. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - [z.p.] • Dorrestein, R., et al. Mens in uitvoering: het lichaam als bouw pakket. Amsterdam: Muntinga, 2002. - 224 p. (Rainbow Paperbacks). ISBN 90-417-0300-4. • Est, R. van, et al.; D. van Harten (ed.), Debating privacy and ICT before and after september 11th: international conference on the use of personal data in criminal investigations and commerce: Renaissance Amsterdam Hotel, Amsterdam, January 17, 2002 - The Hague: Rathenau Institute, 2002. - 86p. • Gescharrel in de polder: integraal verslag Rathenau verkiezingsdebat over veehouderij: 27 maart 2002, Felix Meritis, Amsterdam. Rathenau Instituut,

	<p>2002. - 56 p.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Harten, D. van, & M.M. Prinsen. Workshop Digitale Identificatie: 13 mei 2002: [verslag]. Den Haag : Rathenau instituut, 2002.- 3 p. • Het blauwe goud verzilveren: integraal verslag Rathenau verkiezingsdebat over waterbeheer: 9 april 2002, Felix Meritis, Amsterdam. Rathenau Instituut, 2002. - 59 p. • Kwetsbaarheid van de informatiesamenleving: zoeklicht op de schaduwzijde van de ICT-zegeningen: verslag haardvuursessie [19 september]. - Den Haag : Rathenau Instituut, 2002. - 5 p. • Kwetsbaarheid van de informatiesamenleving: zoeklicht op de schaduwzijde van de ICT-zegeningen: samenvatting van de tussentijdse projectresultaten van het project kwetsbaarheid van de informatiesamenleving; projectcoördinatie: M. Schoenmacker & H. van Breugel. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - 45 p. • Nieuwe geneeskunde, nieuwe politiek? Integraal verslag Rathenau verkiezingsdebat over geneeskunde: 3 april 2002, Felix Meritis, Amsterdam. Rathenau Instituut, 2002. - 64 p. • Samenvatting verslag expertmeeting 31 januari 2002 in het kader van het project naar een maatschappelijke agenda van voedingsgenomics. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002. - 2 p. • Tussen huiskamer en Tweede Kamer: integraal verslag Rathenau verkiezingsdebat over publieksparticipatie: 24 april 2002, Felix Meritis, Amsterdam. Rathenau Instituut, 2002. - 60 p. • Wijland, G. van, & F. Biesboer, Verkiezingskranten veehouderij, geneeskunde, waterbeheer, veiligheid en publieksparticipatie; eindred.: A. van Dijk & I. Miedema. Den Haag: Rathenau Instituut, 2002.
<p>2003</p>	<p>Specials</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dijk, G. van, A. Krom & Het Kantoor. Tekort aan donororganen: van vrijblijvende gift naar verplichte keuze? Den Haag: Rathenau Instituut. - 24 p. (Special; november). • Keulen, I. van & D. Sleurink. Burgeroordelen over dierenwelzijn in de veehouderij. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. (Special; november). <p>Studies</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hartogh, G. den; projectleiders: G. van Dijk & A. Krom. Gift of bijdrage? Over morele aspecten van orgaandonatie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 196 p. (Studie; 47). ISBN 90-77364-04-8. <p>Werkdocumenten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Est, R. van, L. Hanssen & O. Crapels (ed.); researchers: B. Gremmen ... [et al.]; project managers: R. van Est & O. Crapels. Genes for your food: food for your genes: societal issues and dilemmas in food genomics. The Hague : Rathenau Institute. - 176 p. (Working document; 92). ISBN 90-77364-02-1. • Vries, M. de & C. Prins ; met medew. van P. de Hert & M. Prinsen ; projectleiders: M. Schoenmacker & D. van Harten. ID or not to be? Naar een doordacht stelsel voor digitale identificatie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 61 p. (Werkdocument; 91). ISBN 90-806772-8-0. • Est, R. van, L. Hanssen & O. Crapels. Genen voor je eten: eten voor je

genen: maatschappelijke vragen en dilemma's rondom voedingsgenomics. Den Haag: Rathenau Instituut. - 182 p. (Werkdocument; 90). ISBN 90-77364-01-3.

- Enzing, C. & A. van der Giessen; vert.: English Text Company; projectleiders: R. van Est, O. Crapels. Voedingsgenomicsonderzoek in Nederland: mogelijke producten en maatschappelijke aspecten. Den Haag: Rathenau Instituut. - 122 p. (Werkdocument; 89). ISBN 90-806772-7-2.

Overige publicaties

- Berg, J. ter, J. Fransen & D. Verhue. Burgeroordelen over de veehouderij: uitkomsten burgerpanels: belangrijkste uitkomsten van groepsdiscussies en werkbezoeken aan viskwekerijen, melkveehouderijen en konijnenhouderijen. - Uitgevoerd door Veldkamp Marktonderzoek. Den Haag: Rathenau Instituut - 31 p.
- Verhue, D. & D. Verzijden. Burgeroordelen over de veehouderij: uitkomsten publieksonderzoek: een onderzoek naar het oordeel van de burger over de melkveehouderij, viskwekerij en konijnenhouderij, uitgevoerd in opdracht van het Rathenau Instituut. Uitgevoerd door Veldkamp Marktonderzoek. Den Haag: Rathenau Instituut - 75 p. - Met bijl.
- Op bezoek bij de konijnenhouderij in Nederland. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p.
- Op bezoek bij de melkveehouderij in Nederland. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p.
- Op bezoek bij de viskwekerijen in Nederland. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p.
- Vis op het droge: burgeroordelen over de omgang met dieren in de Nederlandse veehouderij. Den Haag: Rathenau Instituut, 2003. - (Video).
- De burger, de boer en het konijn: burgeroordelen over de omgang met dieren in de Nederlandse veehouderij. Den Haag: Rathenau Instituut, 2003. - (Video).
- Koeien in de Bommelerwaard: burgeroordelen over de omgang met dieren in de Nederlandse veehouderij. Den Haag: Rathenau Instituut, 2003. - (Video).
- Dagevos, H. & L. Sterrenberg (red.). Burgers en consumenten: tussen tweedeling en twee-eenheid. Wageningen Academic Publishers. - 160 p. ISBN 9076998361.
- Sleurink, D. Workshop burgers en consumenten: 31 maart 2003: verslag. Den Haag : Rathenau Instituut. - 5 p.
- Graaf, A. van de. Verslag Rathenau-hoorzitting voedingsgenomics en de maatschappij: 17 april, Perscentrum Nieuwspoor, Den Haag. Den Haag: Rathenau Instituut. - 9 p.
- Dam, F. van & H. de Vriend. Integrale toetsing biotechnologie: visies vanuit de samenleving: in opdracht van het Rathenau Instituut. Den Haag: Rathenau Instituut. - 21 p.
- Verzijden, D. & Y. Schothorst. Orgaandonatie: alternatieve beslissystemen, uitgevoerd in opdracht van het Rathenau Instituut. Amsterdam: Veldkamp Marktonderzoek. - 122 p.
- Verzijden, D. & Y. Schothorst (projectleiding). Orgaandonatie: meningen over verschillende registratiesystemen: kwalitatief onderzoek, uitgevoerd in

	<p>opdracht van het Rathenau Instituut. Amsterdam : Veldkamp Marktonderzoek. - 11 p. - Met bijl.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verslag Rondetafelgesprek Integraal Ethisch Toetsingskader Biotechnologie. Den Haag: Rathenau Instituut, 29 september 2003. • Werkprogramma 2003-2004 Rathenau Instituut. Den Haag : Rathenau Instituut. - 44 p. • Work programme 2003-2004 Rathenau Institute. The Hague : Rathenau Institute. - 41 p.
2004	<p>Werkdocumenten</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slingerland, S., et al. Het nucleaire landschap: verkenning van feiten en meningen over kernenergie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 152 p. (Werkdocument; 94). ISBN 90-77364-06-4. • Est, R. van, I. Malsch & A. Rip. Om het kleine te waarderen ...: een schets van nanotechnologie: publiek debat, toepassingsgebieden en maatschappelijke aandachtspunten. Den Haag: Rathenau Instituut. - 84 p. (Werkdocument; 93). ISBN 90-77364-05-6. <p>Overige publicaties</p> <ul style="list-style-type: none"> • Staman, J. Notitie t.b.v. het rondetafelgesprek Vaste Kamercommissie LNV op 29 januari. Den Haag: Rathenau Instituut. - 3 p. • Overgewicht de baas? Informatiekrant. Den Haag: Rathenau Instituut. - 2 p. • Schilpzand, R. Eindrapport studie gezond eten: een actorschets over voeding & gezondheid. Den Haag: Schuttelaar & Partners. - 45 p. • Verslag publiek debat overgewicht de baas: Nieuwspoort, Den Haag, 22 november 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 5 p. • Raeymakers, P., K. Rondia & M. Slob. Connecting brains and society: the present and future of brain science: what is possible, what is desirable? International workshop 22 and 23 April 2004, Amsterdam, the Netherlands: proceedings and synthesis report. Brussels [etc.]: King Baudouin Foundation [etc.]. - 221 p. ISBN 90-5130-478-1. • Slob, M. (red.). Een ander ik: technologisch ingrijpen in de persoonlijkheid. Diemen: Veen Magazines, 2004. - 232 p. ISBN 9076988455. • Rooy, P. van, L. Sterrenberg & A. van Luin. Ontwikkelingsplanologie als sociaal-culturele opgave: van ruimtelijke ordening naar ruimte in wording. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. • Hommels, A. et al. Even geduld aub! De kwetsbaarheid van de informatiesamenleving: oorzaken en gevolgen van verstoringen in de ICT-infrastructuur. Den Haag: Rathenau Instituut. - 160 p. • Biesboer, F. Verslag workshop biomedische nanotechnologie: stadskasteel Oudaen, Utrecht, 7 juli 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. • Biesboer, F. Verslag publieke bijeenkomst kleine technologie - grote gevolgen: Oude Zaal van de Tweede Kamer, Den Haag, 13 oktober 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 10 p. • Hanssen, L. & R. van Est. De dubbele boodschap van nanotechnologie: een onderzoek naar opkomende publiekspercepties: notitie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 32 p. • Harten, D. van. Verslag workshop kansen en risico's van nanodeeltjes: Theater Concordia, Den Haag, 17 februari 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 47 p.

	<ul style="list-style-type: none"> • Kasteren, J. van. Duurzame energie dichterbij met nanotechnologie: essays over de (on)mogelijkheden van nanotechnologie voor een duurzame energievoorziening. Den Haag: Rathenau Instituut. - 13 p. • Kasteren, J. van & C. Enzing. Verslag rondetafelgesprek nanotechnologie in de agrofoodsector: de Wageningse Berg, Wageningen, 8 april 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 49 p. • Keulen, I. van & R. van Est. Gezondheids- en milieurisico's van nanodeeltjes: achtergrondinformatie voor de Themacommissie Technologiebeleid. Den Haag: Rathenau Instituut. - 10 p. • Verslag workshop nano-elektronica en ambient intelligence: Holiday Inn, Eindhoven, 25 maart 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 8 p. • Casert, R. workshop Ambient Intelligence: in the service of man? Societal aspects of ambient intelligence in the field of health and surveillance: organized by Rathenau Institute in collaboration with TNO-STB and IPTS, Monday November 8, 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 20 p. • Stokmans, D. Verslag expertmeeting topsport en genetica: Polman's Huis, Utrecht, 14 mei 2004. Den Haag: Rathenau Instituut. - 10 p. • Verzijden, D., Y. Schothorst & I. Doeven. Topsport en technologie: hoeveel technologie kan sport verdragen zonder op te houden sport te zijn? Een publieksonderzoek. Amsterdam: Veldkamp. - 36 p. - Met bijlagen. • Verzijden, D., Y. Schothorst & I. Doeven. Topsport en technologie: hoeveel technologie kan sport verdragen zonder op te houden sport te zijn? Kwalitatief onderzoek. Amsterdam: Veldkamp. - 24 p. • Vraagtekens bij effect systeemwijziging orgaandonatie: toename donororganen mogelijk binnen huidig systeem. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p. • Kessels, C.; transl.: english text company. Science is - The Hague [etc.]: Rathenau Institute [etc.]. - 84 p. ISBN 90-77364-07-2.
2005	<p>BAP's</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alledaags maar niet vanzelfsprekend: de politiek en de zorg van alledag. Den Haag: Rathenau Instituut. - 8 p. (Bericht aan het parlement; november). • Krom, A. & B. Pasveer. Topsport en technologie: een fragiele verhouding. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p. (Bericht aan het parlement; november). • Vos, R. de, L. Sterrenberg & I. van Keulen. Nieuwe kernenergie in Nederland? Den Haag: Rathenau Instituut. - 12 p. (Bericht aan het parlement; april). • Koert, W., G. Munnichs & L. Sterrenberg. Gezonde voeding: roep om overheidsbemoediening groeit. Den Haag: Rathenau Instituut. - 8 p. (Bericht aan het parlement; oktober). <p>Specials</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stokmans, D., S. Heesterbeek & A. Krom. Burgers over topsport en technologie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 16 p. (Special; juni). <p>Studies</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kuijper, M., V. Toom & N. Wieringa; samenst. en red.: A. M'charek & D. Willems. Alledaagse zorg: de politiek van gewone medische praktijken. Den Haag: Rathenau Instituut. - 182 p. (Studie ; 48). ISBN 9077364099.

Werkdocumenten

- Trappenburg, M. et al. Debat ter discussie: wie mag meepraten over medische technologie? Den Haag: Rathenau Instituut. - 186 p. (Werkdocument; 96). ISBN 9077364005.
- Homan, K. Van pepperspray tot lasergun: militaire technologie en de menselijke maat. Den Haag: Rathenau Instituut. - 110 p. (Werkdocument; 95). ISBN 9077364080.

Overige publicaties

- Hilvoorde, I. van & B. Pasveer (red.) Beter dan goed: over genetica en de toekomst van topsport. Diemen: Veen Magazines. - 208 p. ISBN 9085710227.
- Resultaten werkbijeenkomst kernenergie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 6 p.
- Economische aspecten van kernenergie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 7 p.
- Heek, A.I. van. De verschillende typen kerncentrales. Den Haag: Rathenau Instituut. - 5 p.
- Korthuis, A. Klimaatverandering. Den Haag: Rathenau Instituut. - 9 p.
- Scheepers, M.J.J. Kernenergie in een geliberaliseerde elektriciteitsmarkt. Den Haag: Rathenau Instituut. - 10 p.
- Vos, R. de, C. Hendriks & R. Coenraads. Verkenning energie. Utrecht: Ecofys. - 38 p.
- Verslag expertbijeenkomst De digitale generatie. Den Haag: Rathenau Instituut. - 21 p.
- Naar een internet van kleine dingen: politiek-bestuurlijke kwesties bij de invoering van RFID: startnotitie voor de Themacommissie Technologiebeleid van de Tweede Kamer. Den Haag: Rathenau Instituut. - 8 p.
- European Citizens' Deliberation on Brain and Society: Meeting of Minds:
- Heesterbeek, S. Verslag van de eerste nationale bijeenkomst. Den Haag: Rathenau Instituut. - 6 p.
- Slob, M. Verslag van de tweede nationale bijeenkomst. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p.
- Hoog, A. 't. Verslag van de derde nationale bijeenkomst. Den Haag: Rathenau Instituut. - 18 p.
- Slob, M. Closing statement Dutch citizens' panel on brain sciences. The Hague, 7 November 2005.' The Hague: Rathenau Institute. - 33 p.
- Slob, M. Slotverklaring Nederlands burgerpanel over hersenwetenschappen. Den Haag, 7 november 2005. Den Haag: Rathenau Instituut. - 48 p.
- Slob, M. Verslag van de presentatie van de slotverklaring van het Nederlandse burgerpanel. Den Haag: Rathenau Instituut. - 4 p.
- Raeymaekers, P., K. Rondia & M. Slob. Meeting of minds: verhalen, feiten en kwesties over hersenwetenschappen: informatiebrochure. Den Haag: Rathenau Instituut. - 50 p.
- Verslag workshop militaire technologie: hoe borgen we de menselijke maat? Den Haag: Rathenau Instituut. - 3 p.

	• Verslag expertmeeting Technologie en ontwikkeling. Den Haag: Rathenau Instituut. - 11 p.• Houtsma, E. Verslag debat De mens vooruit: nanotechnologie en ons lichaam. Den Haag: Rathenau Instituut. - 5 p.• Rathenau nano-enquête: brochure. - Den Haag: Rathenau Instituut. - 27 p.• Verslag bijeenkomst nanotechnologie en de toekomst. Den Haag: Rathenau Instituut. - 2 p.• Werkprogramma 2005-2006 Rathenau Instituut. Den Haag: Rathenau Instituut. - 44 p.• Work programme 2005-2006 Rathenau Institute. The Hague: Rathenau Institute. - 44 p.

Bijlage 3. Bijeenkomsten georganiseerd door het Rathenau Instituut (2000 - 2005)

Jaar	Datum	Onderwerp
2000	8 februari	Workshop 'Digitale vaardigheden'
	18 februari	Workshop 'Voedselveiligheid'
	23 februari	Presentatie 'Gezondheidspolitiek in een risicocultuur' en 'Toekomstscenario's voorspellende geneeskunde'
	Maart/april	Lezingenreeks 'De nieuwe mens: maakbaarheid van lijf en leven'
	3 april	Rondetafelgesprek 'E-commerce in de muziekindustrie'
	12 april	Presentatie rond het project 'Duurzaam waterbeheer in de praktijk'
	22 mei	Presentatie 'Kloneren in de polder: het maatschappelijk debat over kloneren in Nederland, februari 1997-oktober 1999'
	24 mei	Drietal workshops over veehouderij-onderzoeken
	Juni	Rondetafelbijeenkomsten over duurzaam waterbeheer voor bestuurders van binnen en buiten de waterwereld
	15 juni	Workshop over informatie- en communicatietechnologie & technology assessment
	22 juni	Conferentie rond publieksopvattingen over dilemma's in de veehouderij
	30 juni	Try-out van theatervoorstelling 'Pig in the middle'
	30 juni	Rondetafelgesprek 'E-commerce in de levensmiddelenindustrie'
	Zomer en najaar	Diverse presentaties over waterbeheer
	30 augustus	Presentatie BAP 'De zorg centraal'
	5 september	Presentatie resultaten project 'Duurzaam Waterbeheer in de praktijk'
	6 september	Presentatie resultaten project 'Duurzaam Waterbeheer in de praktijk'
	12 september	Presentatie film 'Pork Plaza'
	12-15 september	Vier debatbijeenkomsten over dieren in de veehouderij op de internetsite 'De Hamvraag'
	22 september	Workshop 'Militaire technologie'
	29 september	Presentatie resultaten 'Duurzaam Waterbeheer in de praktijk'
	3 oktober	Presentatie resultaten project 'Duurzaam Waterbeheer in de praktijk'
	4 oktober	Presentatie resultaten project 'Duurzaam Waterbeheer in de praktijk'
	6 oktober	Bijdrage aan discussiebijeenkomst noordelijke provincies over waterketen bedrijven
	10 oktober	Try-out theatervoorstelling 'Dierbaar leven'
	10 oktober	Bijeenkomst 'Public participation in science'
	27 oktober	Workshop 'Toegankelijkheid van overheidsinformatie'
	10 november	Première theatervoorstelling 'Dierbaar leven'
	24 november	Key-note speech over de resultaten van het project 'Duurzaam Waterbeheer in de praktijk' en presentatie 'Het blauwe goud verzilveren'

	5 december	Presentatie over kansen en kwetsbaarheden van een varkensflat en een biohouderij
	9 december	Strategisch debatten 'Werken in digitaal Nederland'
	15 december	Presentatie over de maatschappelijke aspecten van de veehouderij
2001	17 januari	Conferentie 'Werken in digitaal Nederland'
	7 februari	Presentatie 'Digitale vaardigheden'
	22 februari	Deskundigenbijeenkomst 'ICT en Samenleving'
	21 maart	Presentatie gezondheidseffectrapportage
	27 maart	Haardvuurbijeenkomst 'Ontsluiting van overheidsinformatie: de kunst van het loslaten'
	3 april	Workshop kennisfusie
	12 april	Bijdrage aan hoorzitting vaste kamer. Verkeer en Waterstaat over o.m. het kabinetsstandpunt over het advies van de commissie waterbeheer 21 ^e eeuw
	20 april	Presentatie resultaten Publieksonderzoek naar oplossingen tekort donororganen
	24 april	Workshop 'Help de Tweede Kamer met het waterdebat'
	26 april	Workshop scenariostudie 'Het kunsthart: een reëel alternatief? Een simulatiemodel voor wachtlijstdynamiek'
	27 april	Congres 'Horstermeer weer een meer?'
	17 mei	Workshop 'Ethische toetsing van biotechnologie bij dieren', met o.a. presentatie van onderzoeksresultaten
	1 juni	Conferentie 'Maatschappelijk debat in debat'
	22 juni	Minisymposium 'De verbeelding van de technologische cultuur' ter gelegenheid van het afscheid van mevr. Dr. J.C.M. van Eijndhoven
	23 juni	Slotverklaring burgerpanel over oplossingen voor het organentekort en presentatie 'Zo goed als nieuw'
	14 september	Technologiefestival 'Nacht van de Voortplanting'
	27 september	Workshop 'Nieuwe cultuurbeleving'
	10 oktober	Workshop 'Kwetsbaarheid van de informatiesamenleving'
	24 oktober	Workshop 'Kennisfusie'
	2 november	Presentatie publicaties vervangingsgeneeskunde
	12 november	Debat 'Voortplantingsgeneeskunde: grenzen voor de arts'
	14 november	Debat 'Voortplantingsgeneeskunde: grenzen voor de patiënt'
	19 november	Debat 'Voortplantingsgeneeskunde: grenzen voor de samenleving'
	29 november	Workshop 'Publieksparticipatie en voedingsgenomics'
2002	8 januari	Workshop 'Publieksparticipatie en voedingsgenomics'
	17 januari	Conferentie 'Debating Privacy and ICT'
	31 januari	Bèta-gamma expertmeeting voedingsgenomics
	20 februari	Presentatie BAP 'Tekort aan donororganen nauwelijks oplosbaar'
	27 maart	Verkiezingsdebat 'Gescharrel in de polder'
	3 april	Verkiezingsdebat 'Nieuwe geneeskunde, nieuwe politiek?'

	9 april	Verkiezingsdebat 'Het blauwe goud verzilveren'
	10 april	Expertmeeting 'De kloof tussen productie en consumptie van voeding?' Bespreking essay 'Panorama Voedingsland'
	11 april	Expertmeeting 'Digitale vaardigheden'
	17 april	Verkiezingsdebat 'Veiligheid in de informatiemaatschappij' (afgelast)
	24 april	Verkiezingsdebat 'Tussen huiskamer en Tweede Kamer'
	13 mei	Workshop 'Digitale vaardigheden'
	28 mei	Workshop 'Publieksparticipatie en voedingsgenomics'
	5 juni	Werkconferentie 'Genen voor je eten-Eten voor je genen'
	24 juni	Presentatie 'Pillen en psyche'
	21 augustus	Workshop 'Publieksparticipatie en voedingsgenomics'
	19 september	Haardvuursessie 'Kwetsbaarheid van de informatiesamenleving'
	17 oktober	Haardvuursessie 'Continuïteit in bestuurlijke vernieuwing en ICT'
	8 december	Ism VPRO en de Balie debat over klonen en documentaire van Lee Silver
2003	11 januari	Verkiezingsdebat 'Technologie en de crisis van de publieke moraal'
	21 februari	Workshop 'Digitale identificatie'
	26 februari	Scenarioworkshop 'Domotica en smart living'
	6 maart	Workshop 'Morele aspecten van een orgaandonatiesysteem'
	13 maart	Scenarioworkshop 'GBA en elektronische dienstverlening'
	20 maart	Scenarioworkshop 'Toekomst van elektronisch betalingsverkeer'
	31 maart	Workshop 'Burgers en consumenten'
	6 april	Hoorzitting over reproductief kloneren in de Balie
	14 juni	Rathenau wenskast op wetenschapsbraderie van Nemo
	26 september	Rondetafelgesprek 'Integrale ethische toetsing als oplossing voor biotechnologie-controverse?'
	14 oktober	Openingsdebat WetenWeek 'De maakbaarheid van de kwaliteit van leven'
	1 november	Technologiefestival 'Homo Sapiens 2.0' over maakbaarheid van de mens
	7 november	Debat politici over toekomst intensieve veehouderij
	20 november	Haardvuursessie 'Kwetsbaarheid van de informatiesamenleving'
	27 november	Presentatie over het project Burgeroordelen over de veehouderij voor de viskwekerijsector
	2 december	Presentatie Nieuwspoort Special en Studie Orgaandonatie
	4 december	Debat met ethici en politici over orgaandonatie
2004	22 januari	Werkconferentie 'Departementen en ethiek'
	22 januari	Haardvuursessie 'Ontwikkelingsplanologie'
	6 februari	Slotdebat 'Toekomst van het leren'
	12 februari	Rondetafelgesprek 'Welzijn productie- en gezelschapdieren'
	17 februari	Workshop 'Kansen en risico's van nanodeeltjes'
	17 februari	Presentatie uitkomsten project Burgeroordelen
	16 maart	Presentatie uitkomsten project Burgeroordelen
	25 maart	Workshop 'Nano-elektronica en ambient intelligence'
	8 april	Rondetafelgesprek 'Nanotechnologie in de agrofoodsector'

	22-23 april	Expert-stakeholdermeeting 'Connecting Brains and Society'
	14 mei	Expertmeeting Topsport
	15 mei	Presentatie en debat 'Make me happy'
	17 mei	Presentatie brochure ontwikkelingsplanologie
	17-19 mei	Practitioners workshop Technology Assessment
	15 juni	Theatervoorstelling 'Project Mens'
	27 juni	Debat Topsport
	7 juli	Workshop 'Biomedische nanotechnologie'
	21 september	Zomerschool Technology Assessment
	13 oktober	Publieksbijeenkomst 'Kleine technologie, grote gevolgen'
	28-29 oktober	Debat Science Café Britse Ambassade
	8 november	Workshop Ambient Intelligence
	22 november	Debat 'Overgewicht, voor wie een probleem?'
	26-28 november	Weekendburgerpanel Topsport
	2-3 december	Debat 'Science & Society'
	6-7 december	Internationale conferentie 'Images of Science: New Interactions between Science and Society'
2005	13 januari	Workshop 'Debat ter discussie'
	25 februari	Werkbijeenkomst 'Kernenergie op Herhaling?'
	17 maart	Expertmeeting 'Digitale Generatie'
	7 april	Prijzuitreiking Verbeeldingswedstrijd NanoWorld 2020
	23-24 april	'Meeting of Minds': eerste nationale bijeenkomst Nederlands burgerpanel Hersenwetenschappen
	23 mei	Workshop 'Militaire technologie: hoe borgen we de menselijke maat?'
	3-5 juni	'Meeting of Minds': eerste Europese conventie Europees burgerpanel Meeting of Minds
	14 juni	Debat 'De mens vooruit? Nanotechnologie en ons lichaam'
	14 september	Lezing Marcel Bullinga 'Nanotechnologie en de toekomst', gevolgd door expertlunchbijeenkomst
	14 september	Debat 'Transitie naar duurzame energievoorziening'
	21 september	Debat 'Nog meer olie boren'
	28 september	Debat 'Kernenergie als alternatief'
	5 oktober	Debat 'Voor- en nadelen van windenergie'
	7 oktober	Expertmeeting 'Technologie en Ontwikkeling'
	7-9 oktober	'Meeting of Minds': tweede nationale bijeenkomst Nederlands burgerpanel Hersenwetenschappen
	13-14 oktober	Internationale partnerbijeenkomst 'Institutionalisation of Ethics in Science Policy in the Field of Genetically Modified Food'
	12 oktober	Debat 'De waterstofeconomie'
	4-7 november	'Meeting of Minds': derde nationale bijeenkomst Nederlands burgerpanel Hersenwetenschappen: aanbieden slotverklaring Nederlandse burgerpanel aan Tweede Kamer
	5 november	Debat en expositieprogramma over anti-veroudering, 'Shop for life'
	6 november	Debat 'Staying Alive!'
	18 november	Workshop en presentatie van de publicatie 'Debat ter Discussie: wie mag meepraten over medische technologie?'

	24-25 november	Internationale workshop 'Institutionalisation of Ethics in Science Policy in the Field of Genetically Modified Food, Amsterdam
	28 november	Debat 'Bezwinging van angst'
	28 november	Bijeenkomst ter gelegenheid van de presentatie van de publicatie 'Alledaagse Medische Praktijken'
	30 november	Expertmeeting Jaarboek ICT en samenleving 2006
	13 december	Debat 'Omgaan met agressie'

Bijlage 4 – Overzicht van activiteiten per thema in de periode 2000 – 2005

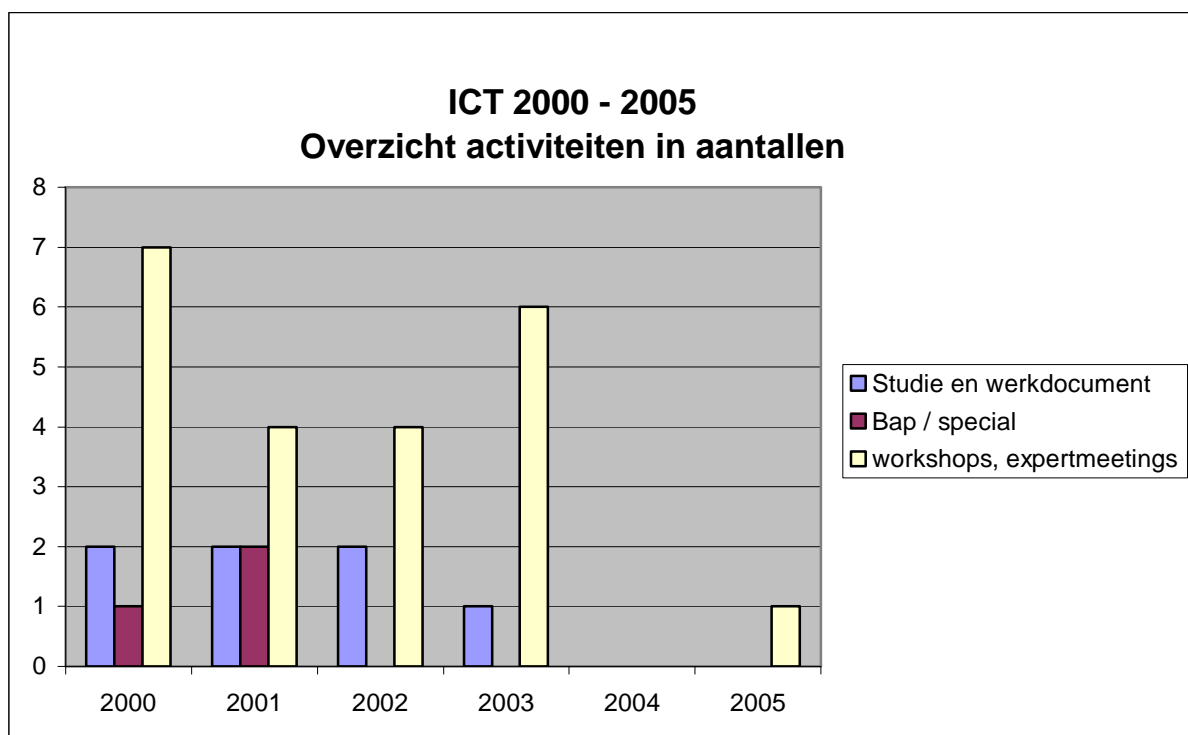
Toelichting

In de navolgende staafdiagrammen is de aard en omvang van de verschillende activiteiten per thema in de periode 2000 – 2005 schematisch inzichtelijk gemaakt. Met activiteit wordt bedoeld een tastbaar of zichtbaar resultaat zoals een publicatie of een bijeenkomst. De werkzaamheden van medewerkers zoals deskresearch, interviews, de vele gesprekken met het deskundigen en stakeholders zijn hier niet in opgenomen, want zij worden als vanzelfsprekend onderdeel van de dagelijkse werkzaamheden beschouwd.

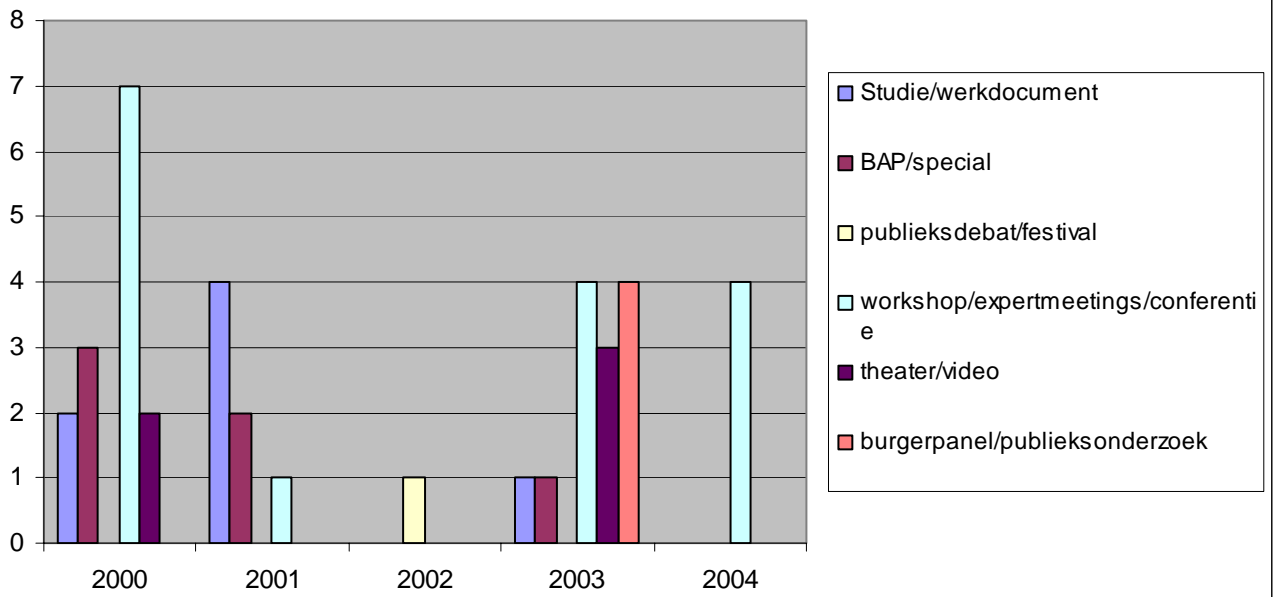
Studies en werkdocumenten in de vorm van boeken en documenten op de website vormen het wetenschappelijke fundament van veel projecten. Daarnaast kent het Rathenau Instituut nog twee publicatievormen: de Special en het Bericht aan het Parlement (BAP). Een BAP is beperkt in omvang en heeft tot doel het parlement kort en bondig inzicht te bieden in de problematiek en oplossingsrichtingen rondom een bepaald onderwerp. De Special richt zich meer op een algemeen geïnteresseerd professioneel publiek, zoals beleidsambtenaren of belangengroeperingen.

Bijeenkomsten waren er in de evaluatieperiode in alle soorten en maten, maar het leeuwendeel werd gevormd door de bijeenkomsten met het netwerk van deskundigen en de stakeholders, inclusief de Tweede Kamer. Daarnaast vormen de meningsvormende bijeenkomsten voor een breder publiek in de vorm van debat, festivals en hoorzittingen een belangrijke nieuwe tendens binnen het Rathenau Instituut. Ook de burgerpanels en publieksonderzoeken zijn opgenomen in de overzichten.

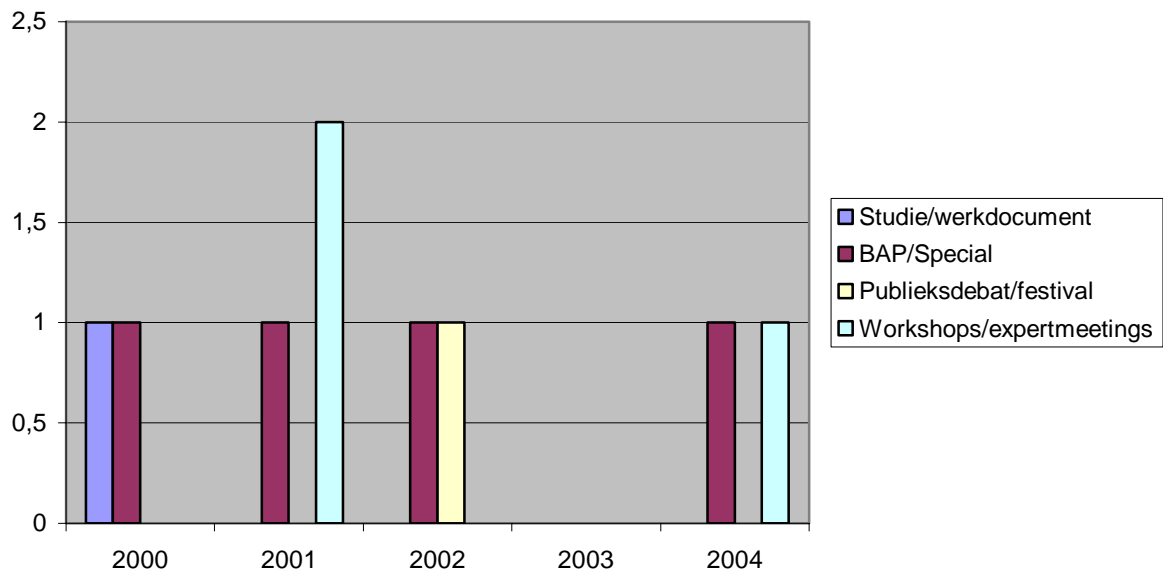
In het laatste diagram is een totaaloverzicht van alle activiteiten opgenomen.

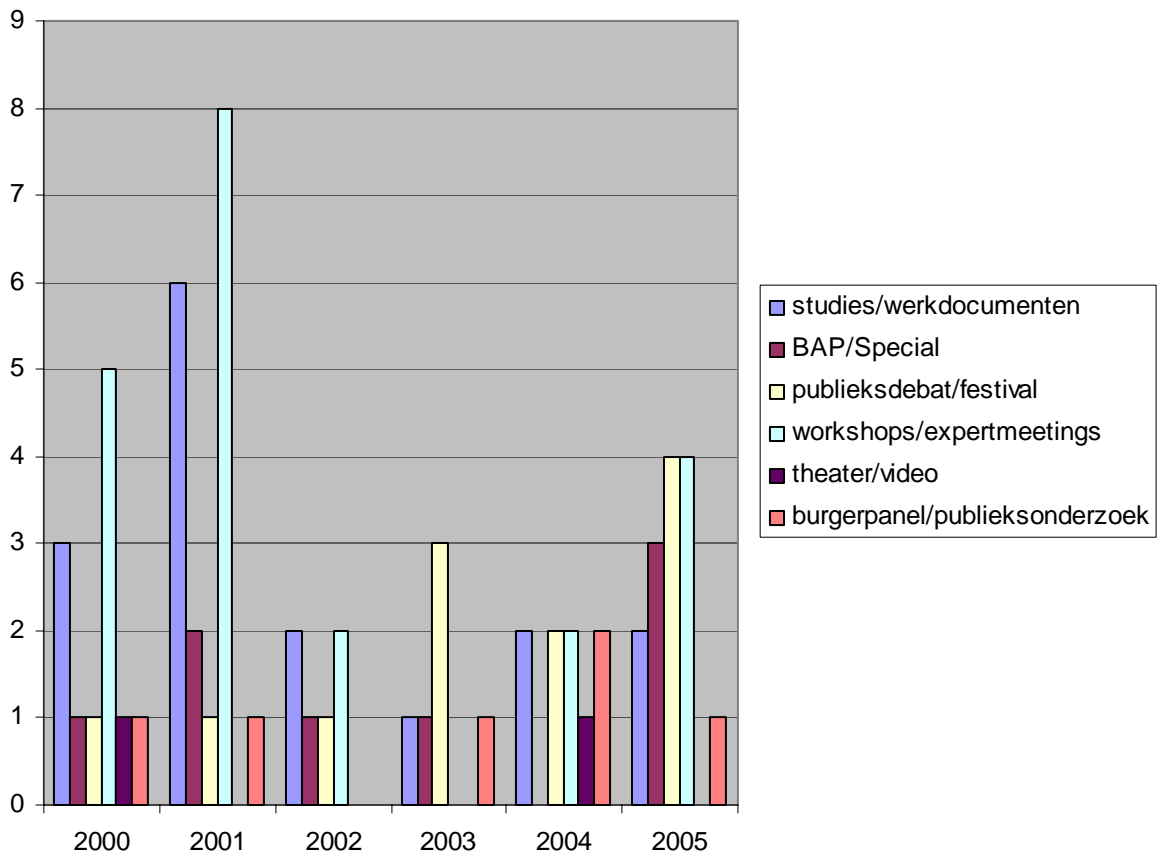
Landbouw en diergebruik 2000 - 2004 Overzicht activiteiten in aantallen

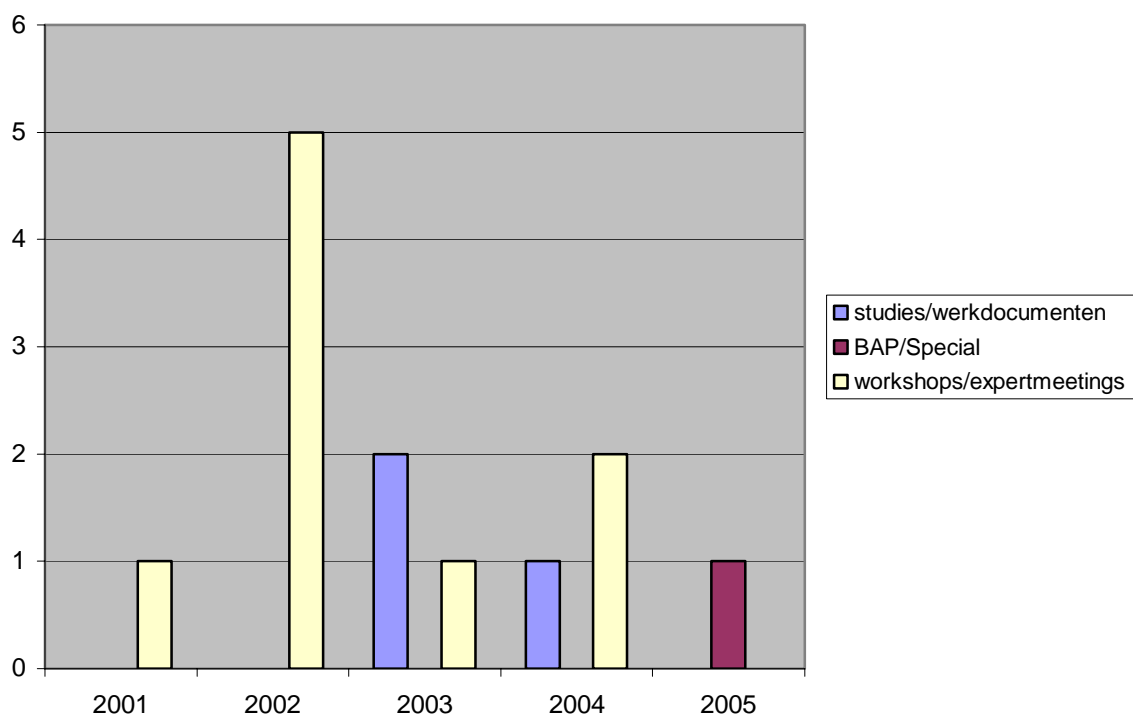
Water en ruimte 2000 - 2004 Overzicht activiteiten in aantallen

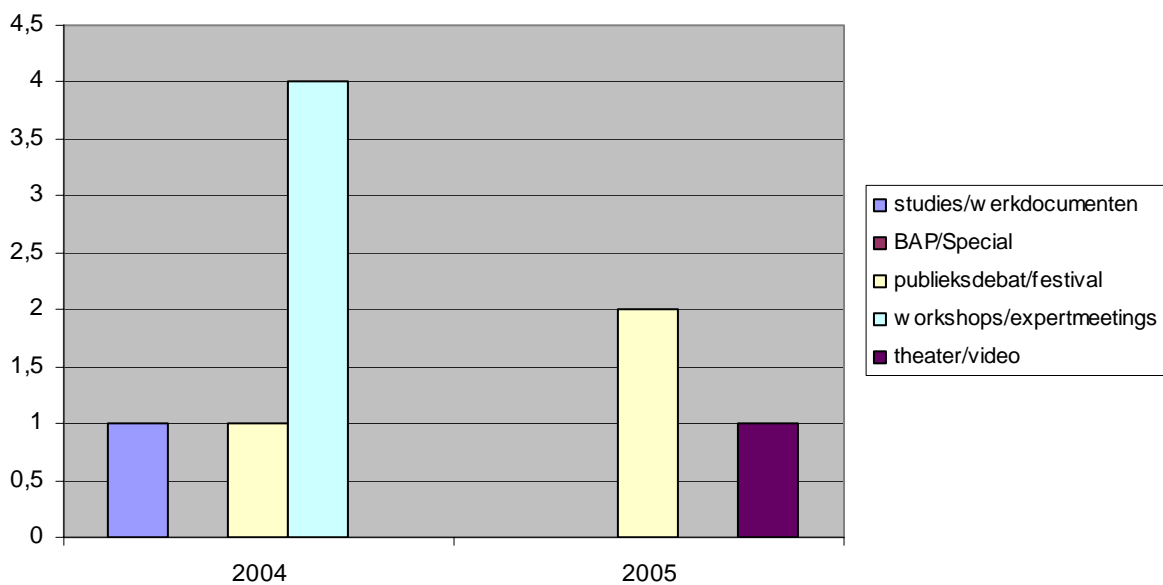
Medische Technologie 2000 - 2005 Overzicht activiteiten in aantallen

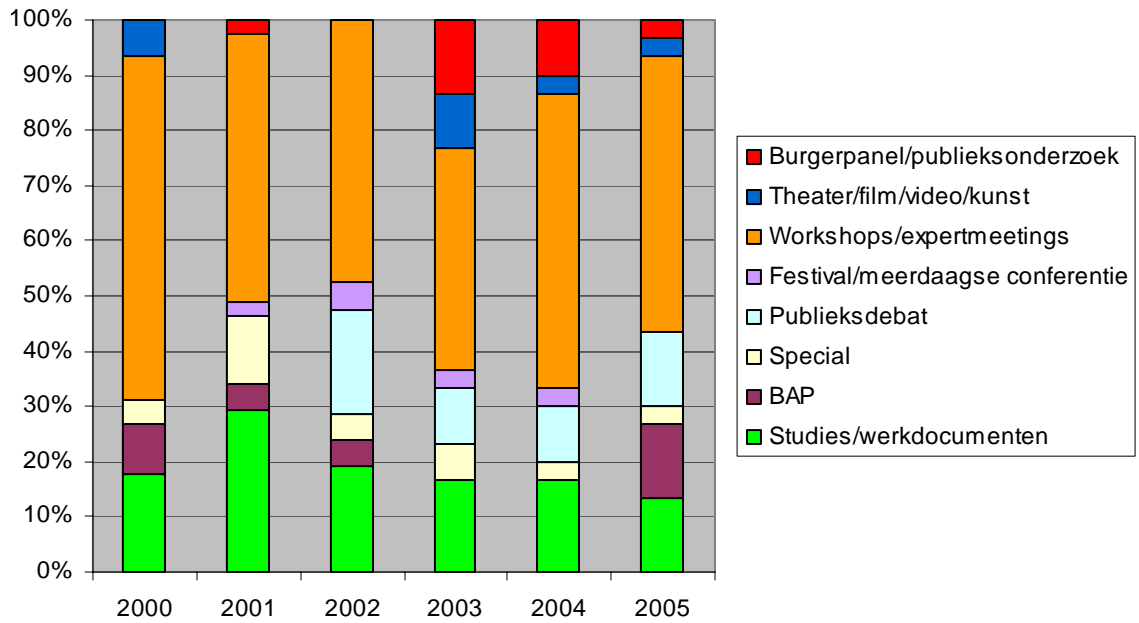
Voeding 2001 - 2005 Overzicht activiteiten in aantallen

Nanotechnologie 2004-2005 Overzicht activiteiten in aantallen

Activiteiten 2000 - 2005 Totaal

Bijlage 5. Overzicht van organisaties waarmee het Rathenau Instituut heeft samengewerkt (2000-2005)

- Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT)
- Advies- en onderzoeksbureaus: Accanto, Schuttelaar en partners, Praaning Meines, CE Delft, Deining Maatschappelijke Communicatie
- BSIK (Besluit Subsidies Investerings Kennisinfrastructuur) RI assessment
- Center for Society and Genomics
- Centrum voor OntwikkelingsSamenwerking (COS)
- Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM)
- Centraal Planbureau (CPB)
- Cogem
- Consumentenbond
- CREST (Europees adviesorgaan op het gebied van wetenschapsbeleid)
- Da Vinci Instituut
- De Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek TNO (TNO-PG, TNO-STB)
- Debatcentra- en organisaties: de Rode Hoed, de Balie, Felix Meritis (alle te Amsterdam), Tumult (Utrecht), Lux (Nijmegen), het Portaal (Rotterdam)
- Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN)
- EPN-Platform voor de informatiesamenleving
- EPTAG
- European Parliamentary Technology Assessment (EPTA)
- Europees Parlement
- Europese Commissie
- Habiforum
- Innovatieplatform
- Infodrome
- Instituut Clingendael
- Instituut voor Publiek en Politiek (IPP)
- Kennislink
- Koning Boudewijn Stichting Brussel
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)
- Landbouw Economisch Instituut (LEI)
- Malsch Techno Evaluation
- Ministerie van LNV
- Ministerie van VROM
- Ministerie van VWS
- Ministerie van EZ
- Ministerie van V&W
- Nationaal Regieorgaan Genomics
- Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)
- Omroepen: AVRO, VPRO
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO)
- Ruimtelijk Planbureau
- Science Center NEMO

- Scientific and Technological Options Assessment (STOA)
- Sectorraden
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)
- Stichting Biowetenschappen en Maatschappij
- Stichting Consument en Biotechnologie
- Stichting Nederland Kennisland
- Stichting WeTeN
- Stichting Toekomstbeleid der Techniek (STT)
- Studium Generales Delft, Groningen, Eindhoven en Leiden
- TA-instituten in het buitenland (zusterorganisaties)
- Theatergroep Pandemonia
- Thomas More Academie
- Universiteiten: Utrecht, Wageningen, Leiden, Amsterdam (UvA en VU), Rotterdam, Maastricht, Nijmegen, Eindhoven, Delft, Twente
- Vereniging van Universiteiten (VSNU)
- Voedingscentrum
- VU Podium
- Zon Mw

Bijlage 6. Overzicht van activiteiten van de Tweede Kamer waarin het Rathenau Instituut een rol heeft gehad (2000-2005)

Jaar	Kamerstuk/ Handelingen	Onderwerp	Gerelateerde RI-activiteiten
2000	Kamerstuk 2000-2001, 27543, nr. 2, Tweede Kamer (12 dec.)	Toepassing van genetica in de gezondheidszorg: nota 'Toepassing van genetica in de gezondheidszorg'	Goede tijding, slechte tijding, BAP 2000/Gezondheidspolitiek in een risicocultuur, studie 1999/ Toekomstscenario's voorspellende geneeskunde, werkdocument 1999/Publiek debat voorspellend genetisch onderzoek/Publiek debat kloneren
	Kamerstuk 2000-2001, 27400 XVI, nr. 13, Tweede Kamer (27 okt.)	Vaststelling begroting van het ministerie van VWS voor het jaar 2001: kabinetsstandpunt over het advies 'patiënt en internet' van de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ)	ICT & Gezondheidszorg
	Kamerstuk 2000-2001, 27428, nr. 2, Tweede Kamer (5 okt.)	Beleidsnota biotechnologie: nota	Publiek debat voorspellend genetisch onderzoek/Publiek debat kloneren/Gezondheidspolitiek in een risicocultuur, studie 1999/Technische ontwikkelingen en agrobiodiversiteit, BAP 1998
	Kamerstuk 2000-2001, 27423, nr. 3, Tweede Kamer (4 okt.)	Embryowet: memorie van toelichting	Publiek debat kloneren/Kloneren met zorg omgeven, BAP 1999
	Kamerstuk 1999-2000, 27210, nr. 2, Tweede Kamer (4 juli)	Werkgroep Vijfde Nota Ruimtelijke ordening (notie van ruimte: op weg naar de Vijfde Nota Ruimtelijke ordening): verslag van het onderzoek	Ruimtelijk beleid in Europese context, 2000
	Kamerstuk 1999-2000, 272710, nr. 3, Tweede Kamer (4 juli)	Werkgroep Vijfde Nota Ruimtelijke ordening (notie van ruimte: op weg naar de Vijfde Nota Ruimtelijke ordening): bijlagen bij eindrapport 'Notie van ruimte' van de parlementaire werkgroep Vijfde Nota	Ruimtelijk beleid in Europese context, 2000
	Handelingen 1999-2000, nr. 34, Eerste Kamer, p. 1595- 1608 (3 juli)	Behandeling van de Wet bescherming persoonsgegevens (25892)	Persoonsgegevens in de informatiemaatschappij, BAP 1998

	Handelingen 1999-2000, nr. 34, Eerste Kamer, p. 1623- 1636 (3 juli)	Voortzetting van de behandeling van de Wet bescherming persoonsgegevens (25892)	Privacybeleving van burgers in de informatiemaatschappij, werkdocument 1999
	Kamerstuk 1999-2000, 26800 XIV, nr. 110, Tweede Kamer (18 april)	Vaststelling begroting van het ministerie van LNV (XIV) voor het jaar 2000: verslag algemeen overleg op 30 maart 2000 over de brieven van de minister over de nertsenhouderij (26800 XIV, nrs 64 en 96)	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij, 2000
2000	Kamerstuk 1999-2000, 26800 XVI, nr. 87, Tweede Kamer (14 april)	Vaststelling begroting van het ministerie van VWS (XVI voor het jaar 2000: brief minister met een reactie op het rapport 'Ethiek met beleid' van de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg	Publiek debat kloneren
	Kamerstuk 1999-2000, 26800 XIV, nr. 96, Tweede Kamer (24 maart)	Vaststelling begroting van het ministerie van LNV (XIV) voor het jaar 2000: brief minister met overwegingen bij uitvoering motie Swilders-Rozendaal c.s. (beëindiging bedrijfsmatig houden van nertsen)	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij, 2000
	Kamerstuk 1999-2000, 26800 XVI, nr. 77, Tweede Kamer (21 maart)	Vaststelling begroting van het ministerie van VWS (XVI voor het jaar 2000: brief minister met standpunt over het advies 'Octrooiering biotech- nologie'	Publiek debat kloneren
	Niet dossierstuk 1999-2000, Inv0000179, Tweede Kamer (23 febr.)	Rapportage Rathenau Instituut over productiedoelen in de dierhouderij (TRC 2000/777)	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij, 2000
	Kamerstuk 1999-2000, 25892, nr. 92b, Eerste Kamer (24 febr.)	Wet bescherming persoonsgegevens: voorlopig verslag van de vaste commissie voor Justitie	Privacybeleving van burgers in de informatiemaatschappij, werkdocument 1999
	Handelingen 1999-2000, nr. 16, Eerste Kamer, p. 605- 629 (8 febr.)	Behandeling wetsvoorstellen vaststelling begroting LNV 2000(26800 XIV) en begroting diergezondheidsfonds 2000 (26800F)	Van onhandelbaar naar onderhandelbaar risico, werkdocument 1999

	Handelingen 1999-2000, nr. 16, Eerste Kamer, p. 660- 674 (8 febr.)	Voortzetting behandeling wetsvoorstellen vaststelling begroting LNV 2000 (26800 XIV) en begroting diergezondheidsfonds 2000 (26800F)	Van onhandelbaar naar onderhandelbaar risico, werkdocument 1999
2001	Kamerstuk 2001-2002, 28048, nr. 5, Tweede Kamer (20 dec.)	Verbod op de pelsdierhouderij: verslag	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij, 2000
	Kamerstuk 2001-2002, 27428, nr. 7, Tweede Kamer (10 dec.)	Beleidsnota biotechnologie: verslag schriftelijk overleg	o.a. Nacht van de Voortplanting, 2001/Van onhandelbaar naar onderhandelbaar risico, werkdocument 1999
	Kamerstuk 2001-2002, 27543, nr. 3, Tweede Kamer (30 nov.)	Toepassing van genetica in de gezondheidszorg: verslag schriftelijk overleg	Nacht van de Voortplanting, 2001/Het tekort voorbij, publieksonderzoek 2001/Publiek debat kloneren
	Kamerstuk 2001-2002, 28141, nr. 1, Tweede Kamer (27 nov.)	Agrologistiek: brief minister bij de 'Visie agrologistiek'	E-commerce in de voedingsmiddelensector in Nederland, werkdocument 2001
	Kamerstuk 2001-2002, 28048, nr. 3, Tweede Kamer (25 okt.)	Verbod op de pelsdierhouderij: memorie van toelichting	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van de productiedoelen in de dierhouderij, 2000
	Kamerstuk 2001-2002, 28048, nr. A, Tweede Kamer (25 okt.)	Verbod op de pelsdierhouderij: advies en nader rapport	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid in de productiedoelen van de dierhouderij, 2000
2001	Niet-dossierstuk 2001-2002, vws0001434, Tweede Kamer (22 okt.)	Brief minister VWS over het project 'Publiek debat xenotransplantatie'	Het tekort voorbij, publieksonderzoek 2001
	Kamerstuk 2001-2002, 28000 VII, nr. 5, Tweede Kamer (5 okt.)	Vaststelling begroting ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2002: verslag houdende een lijst van vragen en antwoorden	Privacybeleving van burgers in de informatiemaatschappij, werkdocument 1999
	Handelingen 2001-2002, nr. 9, Tweede Kamer,	Voortzetting behandeling Embryowet (27423)	Nacht van de Voortplanting, 2001

	p. 359-378 (4 okt.)		
	Handelingen 2001-2002, nr. 8, Tweede Kamer, p. 332-358 (3 okt.)	Voortzetting van de behandeling van het wetsvoorstel Embryowet	Publiek debat kloneren/Kloneren in de polder, studie 2000
	Kamerstuk 2001-2002, 28001, nr. 2, Tweede Kamer (19 sept.)	Sociale Nota 2002: nota	ICT en nieuwe arbeidspatronen, werkdocument 1999
	Kamerstuk 2000-2001, 27625, nr. 10, Tweede Kamer (28 juni)	Waterbeleid: verslag nota-overleg van 25 juni 2001 over de nota waterbeleid in de 21 ^e eeuw: ruimte voor de rivier en de Derde Kustnota (27625, nr. 1)	Het blauwe goud verzilveren, studie 2000
	Kamerstuk 2000-2001, 27423, nr. 5, Tweede Kamer (26 juni)	Embryowet: nota n.a.v. het verslag	Kloneren in de polder, studie 2000
	Kamerstuk 2000-2001, 27700, nr. 56, Tweede Kamer (1 juni)	Lijst van vragen en antwoorden over de financiële verantwoording van het ministerie van VWS	Kloneren in de polder, studie 2000
	Kamerstuk 2000-2001, 27460, nr. 2, Tweede Kamer (23 mei)	Lijst van vragen en antwoorden over het kabinetsstandpunt over het rapport van de Commissie 'Grondrechten in het digitale tijdperk'	Toegang tot Informatie
	Niet-dossierstuk 2000-2001, vra2001vw.004, Tweede Kamer (9 mei)	Vragen inzake waterbeleid	Het blauwe goud verzilveren, studie 2000
	Kamerstuk 2000-2001, 27428, nr. 4, Tweede Kamer (10 april)	Beleidsnota biotechnologie: lijst van vragen en antwoorden	Kloneren met zorg omgeven, BAP 1999
	Handelingen 2000-2001, nr. 25, Eerste Kamer, p. 1165-	Gezamenlijke behandeling van de wetsvoorstellen Vaststelling begroting Verkeer en Waterstaat en Infrastructuurfonds 2001	Het blauwe goud verzilveren, studie 2000

	1208 (3 april)		
	Kamerstuk 2000-2001, 27423, nr. 4 (Tweede Kamer) (30 maart)	Embryowet: verslag van het voorbereidend onderzoek door de vaste commissie voor VWS	Kloneren in de polder, studie 2000
	Kamerstuk 2000-2001, 27625, nr. 2, Tweede Kamer (14 maart)	Waterbeleid: brief sts met kabinetsstandpunt inzake advies AWT, NRLO, RMNO, rapport 'Over stromen, kennis-/innovatieopgaven waterrijk Nederland'	Duurzaam Waterbeheer
2002	Kamerstuk 2002-2003, 26991, nr. 81, Tweede Kamer (22 nov.)	Voedselveiligheid: lijst van vragen en antwoorden over veevoer dat verontreinigd is met het hormoon MPA	Opinie Jan Staman tijdens hoorzitting MPA
	Handelingen 2001-2002, nr. 31, Eerste Kamer, p. 1488- 1519 (11 juni)	Behandeling wetsvoorstellen houdende regels inzake handelingen met geslachtscellen en embryo's (Embryowet) (27423)	Klonen en kloneren
	Niet-dossierstuk 2001-2002, Inv0200419, Tweede Kamer (22 mei)	Brief van de minister van LNV bij aanbieding reactie van de Commissie Biotechnologie bij Dieren (CBD) op het rapport 'Biotechnologie bij dieren' van het Rathenau Instituut	Biotechnologie bij dieren, werkdocument 2001
	Handelingen 2001-2002, nr. 26, Eerste Kamer, p. 1306- 1322 (23 april)	Voortzetting van de behandeling van het wetsvoorstel Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting (23207)	Zwanger van de kindervens, studie 2001
	Kamerstuk 2001-2002, 28048, nr. 6, Tweede Kamer (10 april)	Verbod op de pelsdierhouderij: nota n.a.v. het verslag	Toetsing van de morele aanvaardbaarheid van productiedoelen in de dierhouderij, 2000
	Kamerstuk 2001-2002, 28140, nr. 4 (15 maart)	Evaluatie orgaandonatie: verslag algemeen overleg op 26 februari 2002 over het rapport 'Evaluatie Wet op de orgaandonatie'	Tekort aan donororganen nauwelijks oplosbaar, BAP 2002
	Kamerstuk 2001-2002, 28140, nr. 3 (21 febr.)	Evaluatie orgaandonatie: brief minister met het standpunt van de minister n.a.v. de evaluatie van de Wet op de orgaandonatie (WOD) door ZonMW	Tekort aan donororganen nauwelijks oplosbaar, BAP 2002
	Kamerstuk 2001-2002, 27428, nr. 33, Tweede Kamer	Beleidsnota biotechnologie: verslag nota-overleg	Biotechnologie bij dieren, werkdocument 2001

	(30 januari)		
	Niet-dossierstuk 2001-2002, biote00017, Tweede Kamer (25 jan.)	Brief minister LNV tgv schriftelijke reactie op vragen uit notaoverleg biotechnologie d.d. 21 januari 2002	Biotechnologie bij dieren, werkdocument 2001
	Kamerstuk 2001-2002, 27428, nr. 10, Tweede Kamer (23 jan.)	Beleidsnota biotechnologie: verslag nota-overleg op 21 januari 2002	Biotechnologie bij dieren, werkdocument 2001
2003	Handelingen 2003-2004, nr. 34, Tweede Kamer, p. 2396-2410 (9 dec.)	Voortzetting van de behandeling van de begroting van VWS voor 2004	Gift of bijdrage?, studie 2003
	Kamerstuk 2003-2004, 27428, nr. 44, Tweede Kamer (8 dec.)	Beleidsnota biotechnologie: verslag algemeen overleg op 5 november 2003	Integraal Ethisch Toetsingskader Biotechnologie Biotechnologie bij dieren, werkdocument 2001
	Kamervragen met antwoord 2002-2003, nr. 1833, Tweede Kamer (5 sept.)	Vragen van het lid Vendrik (GroenLinks) aan de minister van EZ over het reservevermogen van elektriciteitsproducenten (ingez. 15 aug. 2003): antwoord	Stroomloos, studie 1994
	Kamerstuk 2002-2003, 28807, nr. 46, Tweede Kamer (9 mei)	Vogelpestcrisis (aviaire influenza): verslag algemeen overleg op 16 april 2003	Uitspraken van Jan Staman in het radioprogramma 'Vroege vogels'
	Kamerstuk 2002-2003, 19826, nr. 25, Tweede Kamer (7 jan.)	Riolerings: verslag algemeen overleg op 3 december 2002	Duurzaam Waterbeheer
	Kamerstuk 2002-2003, 26991, nr. 82, Tweede Kamer (7 jan.)	Voedselveiligheid: verslag algemeen overleg van 26 november 2002 over o.m. de verontreiniging van veevoer met MPA	Opinie Jan Staman tijdens hoorzitting MPA
2004	Kamerstuk 2003-2004, 21501-30, nr. 58, Tweede Kamer (14 sept.)	Raad voor Concurrentievermogen: brief minister met de geannoteerde agenda voor de bijeenkomst van 24 september 2004	Om het kleine te waarderen, werkdocument 2004 / Nanotechnologie, publieke bijeenkomst met de Kamer, 2004
	Kamerstuk	Nieuwe Commissievoorstellen en	Nanotechnologie, publieke

	2003-2004, 22112, nr. 335, Tweede Kamer (3 sept.)	initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie: brief sts met 15 BNC-fiches	bijeenkomst met de Kamer, 2004
	Kamerstuk 2003-2004, 29023, nr. 5, Tweede Kamer (16 juni)	Voorzienings- en leveringszekerheid energie: brief minister met zijn bevindingen omtrent de koelwaterproblematiek, alsmede aankondiging maatregelen ter waarborging leveringszekerheid in tijden van hitte/droogte	Stroomloos, studie 1994
	Kamerstuk 2003-2004, 29200 XI, nr. 106, Tweede Kamer (27 april)	Vaststelling begroting van het ministerie van VROM (XI) voor het jaar 2004: verslag nota-overleg van 19 april 2004 over de nota 'Duurzame daadkracht'	Nanotechnologie
	Kamerstuk 2003-2004, 29494, nr. 4, Tweede Kamer (15 april)	Wijziging van de Wet op de orgaandonatie (evaluatie): advies en nader rapport	Orgaandonatie: alternatieve beslissystemen, publieksonderzoek 2003
2005	Kamerstuk 2005-2006, 29338, nr. 42, Tweede Kamer (24 nov.)	Wetenschapsbudget 2004: verslag schriftelijk overleg over de gevolgen van nanotechnologie	Nanotechnologie
	Kamerstuk 2005-2006, 30300 XVI, nr. 86 herdruk, Tweede Kamer (17 nov.)	Vaststelling begroting van het ministerie van VWS (XVI) voor het jaar 2006: verslag nota-overleg over sportbeleid	Topsport en technologie, BAP 2005
	Kamerstuk 2004-2005, 22112, nr. 389, Tweede Kamer (18 aug.)	Nieuwe Commissievoorstellen en initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie: brief sts ter aanbieding van fiches van de Werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen	Nanotechnologie, publieke bijeenkomst met de Kamer, 2004
	Handelingen 2004-2005, nr. 98, Tweede Kamer, p. 5975- 5992 (30 juni)	Debat over wetenschap en religie in het onderwijs	Images of Science, conferentie 2004
	Kamerstuk 2004-2005, 27529, nr. 15, Tweede Kamer (3 juni)	ICT in de zorg: brief minister ter aanbieding implementatieplan 2005 van het landelijk elektronisch patiëntendossier	De nacht schreef rood, studie 1998
	Kamerstuk 2004-2005,	ICT in de zorg: verslag algemeen overleg gehouden op 10 maart 2005	De nacht schreef rood, studie 1998

	27529, nr. 14, Tweede Kamer (5 april)		
	Kamerstuk 2004-2005, 29338, nr. 33, Tweede Kamer (21 maart)	Wetenschapsbudget 2004: brief minister over KNAW-advies 'Hoe groot kan klein zijn'	Nanotechnologie
	Kamerstuk 2004-2005, 27428, nr. 58 herdruk, Tweede Kamer (7 maart)	Beleidsnota Biotechnologie: verslag algemeen overleg gehouden op 25 januari 2005 over biotechnologie en genetische manipulatie	Biotechnologie bij dieren, werkdocument 2001
	Handelingen 2004-2005, nr. 55, Tweede Kamer, p. 3580- 3599 (3 maart)	Debat n.a.v. een algemeen overleg op 19 januari 2005 over orgaandonatie (28140)	Gift of bijdrage?, studie 2003
	Kamerstuk 2004-2005, 29800 XVI, nr. 101, Tweede Kamer (7 januari)	Vaststelling begroting van het ministerie van VWS (XVI) voor het jaar 2005: verslag algemeen overleg van 25 november 2004 over begroting VWS 2005 (onderdeel sport)	Topsport en technologie, publieksonderzoek 2004

Bijlage 7. Overzicht van de aandacht voor het Rathenau Instituut in de gedrukte media (2002-2005)*

(*Van voorgaande jaren bestaan geen overzichten naar bron & onderwerp.)

Gesorteerd op bron:

	2002	2003	2004	2005	Totaal:
ANP	2	-	2	-	4
Landelijke kranten	(31) = 30%	(43) = 37%	(21) = 18%	(15) 22%	(110) = 27%
- Volkskrant	7	14	7	6	34
- Trouw	9	10	2	2	23
- NRC	6	5	3	4	18
- Parool	2	1	-	-	3
- AD	1	2	3	-	6
- Telegraaf	1	4	1	-	6
- Agrarisch Dagblad	3	2	1	1	7
- Financieele Db	-	1	3	-	4
- Reformatorisch Db	-	-	-	1	1
- Metro, Spits	2	4	1	1	8
Regionale kranten	8	6	25***) = 21%	7	46 = 11%
Buitenlandse kranten	-	3	1	3	7
Staatscourant	6	1	4	1	12
Officiële stukken	7	14	16	19	56
Vak- en opiniebladen	41	43	43	18	145
Websites**)	7	4	3	1	15
Persberichten, rapporten, jaarverslagen etc.	-	2	1	3	6
=	102	116	116	67	401 (gem. 100x per jaar)

***) Websites worden *niet* consequent bijgehouden, dus dit cijfer zegt niet zoveel.

****) In de regionale kranten scoren we dit jaar hoog met kernenergie en orgaandonatie.

Gesorteerd op de mate waarin onderwerpen in de media hebben ‘gescoord’:

	Oud (projecten uit voorgaande jaren)	Nieuw
2002	(Niet in kaart gebracht)	<p><i>Vervangingsgeneeskunde</i> (BAP ‘Tekort aan donororganen’ en ‘Mens in uitvoering’)</p> <p><i>Privacy & ICT</i> (‘Debating privacy and ICT before and after september 11th’)</p> <p><i>Ingrijpen in gedrag</i> (‘Pillen en psyche’)</p> <p>‘<i>Biotechnologie bij dieren</i> ethisch getoetst’</p> <p><i>Voedingsgenomics</i> (‘Panorama Voedingsland’)</p>
2003	<p><i>Ingrijpen in gedrag: ‘Pillen en Psyche’</i> (2002)</p> <p><i>Dierenwelzijn: BAP nertsenhouderij</i> (2000)</p> <p><i>Energie: ‘Stroomloos’</i> (1994)</p>	<p><i>Veehouderij: publieksoordelen</i> (Burgerpanels vissen, konijnen en koeien)</p> <p><i>Klonen en kloneren</i> (Kort geding kloon)</p> <p><i>Homo Sapiens 2.0: Maakbare mens</i> (=Technologiefestival)</p>
2004	<i>Energie: ‘Stroomloos’</i> (1994)	<p><i>Orgaandonatie</i> (‘Gift of bijdrage?’)</p> <p><i>Kernenergie</i> (‘Het nucleaire landschap’)</p> <p><i>Nanotechnologie</i> (‘Om het kleine te waarderen’)</p> <p><i>Ingrijpen in gedrag</i> (‘Een ander ik’)</p>
2005	<p><i>Kernenergie: ‘Het nucleaire landschap’</i> (2004)</p> <p><i>Orgaandonatie: ‘Gift of bijdrage?’</i> (2003)</p>	<p><i>Science System Assessment</i> (algemeen)</p> <p><i>Kernenergie</i> (werkbijeenkomst)</p>

Bijlage 8. Criteria totstandkoming werkprogramma en werkwijze uit Werkprogramma 2005-2006 p. 13-18

2.1 Inleiding

Dit programma richt zich alleen op de TA-activiteiten van het Rathenau Instituut. In dit hoofdstuk worden de totstandkoming van de keuzes voor de projecten en de hierbij gehanteerde criteria nader toegelicht. Vervolgens wordt ingegaan op de uitvoering van het werkprogramma: de werkwijze, de politieke inbedding en de rol van communicatie.

2.2 Totstandkoming

Thema-keuze

Binnen het voortgaande maatschappelijke proces van oordeels- en besluitvorming over wetenschap en technologie selecteert het Rathenau Instituut onderwerpen die in aanmerking komen voor een eerste oriëntatie. Centraal hierbij staat de behoefte aan meer systematische of evenwichtige informatie voor politieke oordeelsvorming en/of de behoefte aan verbreding of verdieping van het maatschappelijke debat. Het Rathenau Instituut krijgt hierover signalen via zijn netwerk (onderzoekskringen, adviesorganen, overheid, niet-gouvernementele organisaties (ngo's), politiek, bedrijfsleven en internationale instanties). Maar ook via eigen waarnemingen en onderzoek. In aanvulling hierop vindt voorafgaand aan elk nieuw werkprogramma een expliciete ronde van raadpleging plaats, waarbij personen uit verschillende organisaties wordt gevraagd naar mogelijke, voor het Rathenau Instituut interessante onderwerpen.

Criteria

De mogelijk interessante onderwerpen worden gewogen en beoordeeld op grond van een aantal selectiecriteria. Een onderwerp dat in het werkprogramma wordt opgenomen, moet aan de volgende drie criteria voldoen:

- *Technologische en/of wetenschappelijke component*

Onderwerpen dienen een technologische en/of wetenschappelijke component te hebben die wezenlijk is voor de probleemdefinitie. Het instituut besteedt in zijn werkprogramma aandacht aan zowel nieuwe als bestaande wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen en systemen. Bij nieuwe ontwikkelingen is de wetenschappelijke of technologische component als zodanig herkenbaar. Bij bestaande technologische systemen (zoals de elektriciteitsvoorziening) is de technologie ingebed in de samenleving en daardoor niet altijd direct zichtbaar.

- *Politieke, maatschappelijke en/of morele relevantie*

Onderwerpen dienen een politieke, maatschappelijke en/of morele relevantie te hebben. Een onderwerp is maatschappelijk relevant als het van algemeen belang is (bijvoorbeeld omdat burgers (in)direct met de gevolgen ervan te maken krijgen) of als mogelijke gevolgen van cruciaal belang zijn voor een kleinere groep betrokkenen. De aard van de maatschappelijke vragen wordt vanzelfsprekend beïnvloed door het nieuwe of bestaande karakter van een technologie. Voorbeelden van vragen die bovengenoemde relevantie bepalen zijn: wordt een taboe doorbroken? Komen groepen in de verdrukking of ontstaan er juist extra kansen? Worden risico's en verantwoordelijkheden onrechtvaardig verdeeld of – andersom – leidt de nieuwe ontwikkeling tot meer gelijkheid of betere toegankelijkheid? Worden zowel risico's

als kansen voldoende en evenwichtig gepresenteerd? Worden onbedoelde gevolgen in het parlementaire en bestuursjargon ‘geneutraliseerd’? Wordt de morele opwinding van bepaalde groeperingen ‘weggepolderd’?

- *Maatschappelijk of politiek debat*

Het Rathenau Instituut heeft als taak ontwikkelingen die vragen om een (ver)nieuw(d) debat te signaleren en te agenderen. Hiervoor zijn verschillende redenen: de opkomst van nieuwe technologische ontwikkelingen, ontwikkelingen waardoor bestaande technologische systemen gaan disfunctioneren en maatschappelijke en politieke kritiek oproepen, het feit dat bestaande of vroegere debatten zijn doodgelopen, het feit dat bepaalde partijen niet (meer) met elkaar communiceren of dat er cruciale hiaten zijn in het maatschappelijke of politieke debat. In sommige gevallen is er behoefte aan verdieping of verbreding van het debat (zowel met betrekking tot deelnemers als tot de gebruikte inzichten en argumenten), of lijkt intensivering van het maatschappelijke debat aan de orde.

Als op basis van de eerste oriëntatie niet duidelijk is of een onderwerp voldoet aan alle criteria, maar het ook niet duidelijk is dat het onderwerp zou moeten afvallen, besluit het Rathenau Instituut tot een verkenning. Dat geldt ook als het probleem of de doelstelling van het onderwerp (nog) niet goed afgebakend kan worden.

2.3 Uitvoering

Hier volgt een beschrijving van de uitvoering van het werkprogramma: de werkwijze, politieke inbedding en de rol van communicatie.

2.3.1 Werkwijze

Projectmatige aanpak

Het Rathenau Instituut voert zijn taakstelling meestal uit in de vorm van projecten. Deze werkwijze biedt de beste mogelijkheden om adequaat te reageren op de dynamische omgeving van politieke, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen. Binnen de projecten kunnen procesmatig en in samenwerking met betrokkenen, zoals politici, wetenschappers, vertegenwoordigers van het bedrijfsleven of belangenorganisaties en individuele burgers, kansen en gevolgen van technologische ontwikkelingen aan de orde worden gesteld. Om een rol te kunnen spelen in het proces van maatschappelijke en politieke oordeelsvorming, wordt het moment waarop de resultaten worden gegenereerd met zorg gekozen. Om die reden ook vormen een omgevingsanalyse en een goed doordacht communicatietraject, naast deskresearch en gesprekken met deskundigen uit het veld, vaste vertrekpunten voor projecten en activiteiten van het instituut.

Er zijn twee soorten projecten: verkennende en verdiepende.

Verkennende projecten behandelen in het algemeen vier centrale vragen:

- Wat zijn, op hoofdlijnen feitelijke ontwikkelingen en verwachtingen voor de toekomst?
- Wie zijn bij de ontwikkeling betrokken en wat zijn hun belangen?
- Wat zijn mogelijke politiek relevante kwesties, onderwerpen van controverse, discussie of taboe?
- Wat is de betrokkenheid van overheidsinstanties?

Literatuuronderzoek, interviews en gestructureerde workshops zijn de meest gebruikte werkwijzen binnen verkennende projecten. Meestal monden dergelijke projecten uit in een

overzicht van ontwikkelingen, meningen en eventuele aandachtspunten voor politici en andere betrokkenen. Daarnaast zijn ze soms de opmaat voor een verdiepend TA-project.

Verdiepende projecten hebben een duidelijk gespecificeerde probleem- en doelstelling. Een verdiepend project kan bijvoorbeeld tot doel hebben (nieuwe) ethische aspecten van een onderwerp in kaart te brengen, een nieuwe visie te verwoorden op het gebruik van technologie op een bepaald toepassingsterrein (bijvoorbeeld zorg of waterbeheer) of door een andere invalshoek een discussie nieuw leven in te blazen. Ook verdiepende projecten dienen vanzelfsprekend een bijdrage te leveren aan het verder brengen van de maatschappelijke discussie en de politieke oordeelsvorming te ondersteunen. Binnen verdiepende projecten kunnen allerlei typen activiteiten plaatsvinden: literatuuronderzoek en analyses, maar ook expert meetings, workshops, hoorzittingen en conferenties. Als de publieke perceptie van de problematiek van belang is, wordt gebruikgemaakt van burgerpanels, openbare discussiebijeenkomsten of publieksonderzoeken. Alle bevindingen worden samengevat in een overzichtelijke vorm en voorzien van conclusies en aanbevelingen aangeboden aan de Tweede Kamer en aan belanghebbenden. Soms is dit de afsluiting van een TA-proces, maar het kan ook gebeuren dat politieke discussies leiden tot vervolgpunten van het Rathenau Instituut.

De projectmedewerkers van het Rathenau Instituut worden in de regel bijgestaan door een adviescommissie. Die bewaakt de inhoudelijke kwaliteit en zorgt er (mede) voor dat het project blijft aansluiten bij actuele ontwikkelingen en discussies.

Samenwerking

Bij de uitvoering van zijn projecten onderhoudt het Rathenau Instituut nauwe banden met een breed veld van onderzoekers en (onderzoeks)organisaties. Het Rathenau Instituut kent twee vormen van directe samenwerking: het instituut kan opdrachtgever zijn voor onderzoek en debatactiviteiten of het geeft samen met andere organisaties vorm aan een project.

2.3.2. Politieke inbedding

Het Rathenau Instituut richt zich sterk op de politiek. Om op de actualiteit te kunnen anticiperen en de parlementaire oordeelsvorming te ondersteunen, heeft het instituut in de loop der jaren een relatief nauwe band opgebouwd met verschillende politieke instituties en circuits. Deze band is versterkt door een wederzijdse detachering van medewerkers van het Rathenau Instituut en het Onderzoeks- en Verificatiebureau van de Tweede Kamer. In de komende periode zullen ook de contacten met de Nederlandse delegatie in het Europese Parlement worden uitgebreid. Het Rathenau Instituut zal zowel het Nederlandse Parlement als de Nederlandse delegatie in het Europese Parlement actief gaan ondersteunen bij de oordeelsvorming over wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen. Daarvoor zijn verschillende werkvormen, zoals actualiteitsdebatten met parlementariërs en betrokkenen, lunchbijeenkomsten of nieuwsbrieven met toegankelijke 'informatie op maat'.

2.3.3. Communicatie

Signaleren en agenderen zijn de pijlers van het werk van het Rathenau Instituut. Maar deze pijlers krijgen pas waarde als de belanghebbende partijen en doelgroepen goed geïnformeerd en betrokken worden. Daarmee is communicatie de kritische succesfactor in het werk van het Rathenau Instituut. Het instituut zoekt nadrukkelijk de dialoog en heeft daar ook interessante werkvormen voor ontwikkeld, zoals een fictieve rechtszaak, toneel, een (technologie)festival en een burgerpanel.

In de strategie voor de komende jaren is een groot accent gelegd op het verder uitbouwen van gerichte communicatieactiviteiten, niet alleen in de eindfase, maar ook tijdens de ontwerp- en uitvoeringsfase van projecten. Zichtbaarheid, scherpere formuleringen van resultaten, adequaat inspelen op actualiteit en transparantie in werkvormen en –wijzen zijn de sleutelbegrippen voor het communicatiebeleid van de komende jaren.